

Sveučilište u Zagrebu

Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Povezanost kreativnosti i kriminaliteta

Ana Penić

Zagreb, lipanj, 2016

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad
Povezanost kreativnosti i kriminaliteta

Ana Penić

Mentor: Doc. dr. sc. Dalibor Doležal

Zagreb, lipanj, 2016.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisao/napisala rad (Povezanost kreativnosti i kriminaliteta) i da sam njegov autor/autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Ana Penić

Mjesto i datum: Zagreb, 06.06.2016.

SAŽETAK

Najšire korištena definicija određuje kreativnost kao generiranje produkata ili rješenja koja su nova i korisna, (Amabile, 1996; James, 1999; Runco, 1991). Kreativnost kao karakteristika i sposobnost postoji izvan vrijednosne procjene, no nakon generacije kreativne ideje kao rješenja određene situacije, vrijednosna procjena osobe ključni je faktor u odluci hoće li ta ideja biti realizirana, tj. je li njezin rezultat u skladu s moralnim uvjerenjima pojedinca. Kreativnost može biti korištena u pozitivne i negativne svrhe, s ciljem osobne dobiti ili dobrobiti društva u cjelini, te može imati pozitivne i negativne posljedice za pojedinca i društvo. Pojedinac može imati pozitivne namjere i motive, te ne biti svjestan ili odbijati predvidjeti negativne posljedice vlastitog kreativnog procesa. Propust da se prepozna postojanje negativne strane predstavlja opasnost za pojedince, organizacije i društvo, te otvara vrata za manipulaciju, prijevaru, iskorištavanje, kriminalitet i terorizam. Za uspješnu prevenciju i borbu protiv kreativnih oblika kriminaliteta potrebna je kreativnost izvršitelja zakona, te je razumijevanje mogućnosti negativnih ishoda kreativnog procesa važan preduvjet da se prevladaju negativne posljedice.

Cilj ovog rada je obraditi temeljne karakteristike vezane uz kreativnost, te objasniti važnost razumijevanja negativne kreativnosti i načina njezinog korištenja i utjecaja na pojedinca i društvo, kao i napraviti distinkciju između kreativnosti korištene za zlonamjerne ciljeve i slučajnih negativnih posljedica dobronamjernih aktivnosti, te kršenja zakona s obzirom na posljedice za društvo (kriminalitet s ciljem osobne dobiti i društvene promjene).

Dublje razumijevanje ove tematike potrebno je za daljnja istraživanja negativnih karakteristika i načina korištenja kreativnosti, kao i okolnosti koje potiču usmjeravanje kreativnosti u negativnom smjeru u svrhu razvoja preventivnih mjera i mjera suzbijanja ili neutraliziranja negativnih oblika kreativnosti i usmjeravanja rizičnih pojedinaca prema pozitivnom korištenju kreativnih sposobnosti.

Ključne riječi: kreativnost, kriminalitet, tamna strana kreativnosti, terorizam, devijantnost

ABSTRACT

The most widely used definition describes creativity as the generation of products or solutions that are novel and useful, (Amabile, 1996; James, 1999; Runco, 1991). Creativity as a feature and the ability exists independently from value judgments, but after the generation of creative idea as a solution for specific situation, value assessment of a person becomes a key factor in the decision whether the idea is going to be realized, ie. whether its result is in accordance with the moral convictions of the individual. Creativity can be used for positive and negative purposes, with a goal of personal gain or the benefit of society as a whole, and can have positive and negative consequences for the individual and society. An individual can have positive intentions and motives, and not be aware of, or refuse to acknowledge the negative consequences of his own creative process. The failure to recognize the possibility of the dark side represents a threat for individuals, organizations and society, and an opportunity for manipulation, fraud, abuse, crime and terrorism. Successful prevention and opposing creative forms of crime requires creative approaches to law-enforcement. Understanding of the possibility of negative outcomes of the creative process is an important prerequisite to overcoming the negative consequences.

The main purpose of this paper is to describe fundamental characteristics associated with creativity, and explain the importance of understanding negative creativity and possibilities of its use and impact on the individual and society, as well as to make a distinction between creativity used for malevolent purposes and accidental negative effects of benevolent activities, and violations of the law considering the consequences for society (crime for personal gain and crime that results in social change).

Deeper understanding of this subject is necessary for the further research of negative characteristics and ways of using creativity, as well as the factors that encourage negative creativity, for the development of preventive and counter measures for neutralization of negative forms of creativity and directing high-risk individuals to positive uses of creative skills.

Keywords: creativity, crime, dark side of creativity, terrorism, deviance

SADRŽAJ:

1. UVOD	9
2. KREATIVNOST	11
2.1. KREATIVNO MIŠLJENJE	12
2.1.1. DIVERGENTNO MIŠLJENJE	12
2.2. KREATIVNI PROCES	13
2.2.1. SAMO-PROMOCIJA	13
2.3. KREATIVNOST KAO REZULTAT EVOLUCIJE	14
2.4. KREATIVNOST I MORAL	14
2.5. VRIJEDNOSNA PROCJENA	16
2.6. DIMENZIJE I KLASIFIKACIJA KREATIVNOSTI	18
2.7. POZITIVNA KREATIVNOST	19
2.8. NEGATIVNA KREATIVNOST	19
2.9. SOCIJALNA I KULTURNA RAZNOLIKOST	22
2.10. KULTURNI UTJECAJ	22
2.11. ODNOS ŠKOLE PREMA KREATIVNOSTI	23
2.12. OTUĐENOST OD DRUŠTVA	25
2.13. UTJECAJ EMOCIJA I RASPOLOŽENJA NA KREATIVNOST	26
2.14. KREATIVOST I PSIHOLOGIJA	28
2.14.1. KREATIVNOST I NEUROZA	31
3. KREATIVNOST I DEVIJANTNOST	33
3.1. STATISTIČKA DEFINICIJA DEVIJANTNOSTI	33

3.2. POZITIVNA DEVIJANTNOST	34
3.2.1. DEVIJANTNI JUNACI.....	35
3.2.1.1. NOVI SMJEROVI ZA ISTRAŽIVANJA.....	38
4. TEORIJE DEVIJANTNOSTI.....	39
5. KREATIVNOST I KRIMINALITET	41
5.1. KRIMINALITET.....	41
5.2. GRANICA KREATIVNOSTI I KRIMINALITETA	42
5.3. ZAJEDNIČKE KARAKTERISTIKE KREATIVNOSTI I KRIMINALITETA	45
5.4. DISTRIBUCIJA KORISTI.....	48
5.5. KRIMINALITET KAO SREDSTVO KREATIVNOSTI.....	49
5.6. KREATIVNOST U SLUŽBI KRIMINALITETA	51
5.6.1. BIOLOŠKA ORUŽJA	51
5.6.2. ATOMSKA BOMBA	54
5.6.3. TERORIZAM	56
5.6.4. PRIJEVARA	57
5.7. ZLONAMJERNA KREATIVNOST KAO STRATEGIJA TEHNOLOŠKOG I EKONOMSKOG NAPRETKA	59
6. KREATIVNOST U ZATVORU	60
6.1. KREATIVNI PROGRAMI.....	61
7. RIZIČNI I ZAŠTITNI ČIMBENICI	63
8. KREATIVNOST I PREVENCIJA.....	64
8.1. NAMJERA I ODLUKA	65
8.2. MUDROST KAO PREVENCIJA ZLONAMJERNE KREATIVNOSTI.....	65

8.2.1. UČENJE MUDROG RAZMIŠLJANJA.....	66
9. PRIMJENA KREATIVNOSTI U BORBI PROTIV KRIMINALITETA.....	67
9.1. KREATIVNOST IZVRŠITELJA ZAKONA.....	68
10. MOGUĆNOSTI TRETMANA.....	71
11. ZAKLJUČAK.....	72
LITERATURA.....	75

I UVOD

Prema Cropleyu (2010), kreativnost uključuje destruktivne procese kao što su propitivanje dobivene mudrosti i odbijanje postojećeg. Kreativnost zahtijeva postupke drugačije od uobičajenih ili čak protivljenje normama društva, čak i kada ne privlači pažnju antisocijalnim ponašanjima, (Cropley, Cropley, 2014).

Definicija kreativnosti koja uključuje korisnost i novitet kao osnovne kriterije povlači za sobom pitanje: Korisno za što i koga? Većina će otmicu aviona i zabijanje u zgradu procijeniti lošim, te time niti korisnim niti efikasnim, no neki pojedinci će na istu situaciju gledati drugačije, kao akciju s plemenitim ciljem te visokim stupnjem korisnosti i efikasnosti. Zbog iznenađenja postignutog nečim što nikada prije nije učinjeno, radi se o novitetu koji je postigao željeni cilj. Isto se može primijeniti na osobu koja pronade novi način provaljivanja sigurnosnog sistema kod pljačke. Koristeći kreativnost došlo se do rješenja problema, te postigao cilj dolaženja do novca.

Važna tema za proučavanje povezanosti kreativnosti i kriminaliteta bavi se pojedincima koji su prekršili zakon zbog postizanja ciljeva koji se sada smatraju opravdanima, te su u većini slučajeva smatrani takvima od javnosti, ali su ponašanja bila zabranjena i osuđivana od vladajućih struktura kojima su ciljevi u interesu naroda bili suprotni njihovim interesima. Neki primjeri takvih pojedinaca su Galileo, Gandhi, te protivnici nacizma i komunizma koji su se suprotstavili vladajućim strukturama i zakonima zbog svojih uvjerenja, bez obzira na posljedice do kojih su takve akcije dovele, zatvaranja ili pogubljenja. Takve osobe se smatraju junacima zbog svojih djela koja su dovela do društvenih promjena i razvoja.

Ideja o tamnoj strani kreativnosti razmatrana je još od vremena Aristotela. McLaren (1993; prema Cropley, Cropley, 2014) ističe Platonovo nepovjerenje prema kreativnim pojedincima i potiče raspravu o Oppenheimeru i ostalim znanstvenicima čiji su kreativni izumi imali štetne posljedice na globalnoj razini. Tamna strana kreativnosti povezana je sa korelacijom kreativnosti i mentalnih poremećaja, koja je mnogo bolje istražena i objašnjena različitim studijama, (Kaufman, 2014; Silvia i Kaufman, 2010; prema Cropley, Cropley, 2014). Studije su pokazale da će kreativni pojedinci češće manipulirati rezultate testova, biti u stanju smisliti više različitih vrsta kreativnih laži, koristiti obmane tijekom pregovora o sukobu i pokazivati manje integriteta, (Gino i Ariely, 2012; Walczyk, Runco, Tripp, Smith, 2008; De Dreu i Nijstad, 2008; Beaussart, Andrews i Kaufman, 2013; prema Cropley, Cropley, 2014).

Kao što se negativno ponašanje u obliku kreativnog kriminaliteta povezuje uz pozitivne karakteristike osobnosti, pozitivna kreativnost se povezuje uz negativne karakteristike kao što su pobunjeničtvo, cinizam, problematična ponašanja i osvetoljubivost, egoizam i manjak kontrole ega, (Johnson, 1983; prema Cropley, Cropley, 2013). Novija istraživanja povezuju kreativnost uz usredotočenost na sebe, samoopravlđavanje, manjak brige za druge, aroganciju i neiskrenost (Silva, Kaufman, Reiter-Palmon, Wigert, 2011; Gino, Ariely, 2012), dok ju Nebel (1988) povezuje uz destruktivnost. Važno je takve rezultate promatrati sa oprezom zbog neslaganja oko definicija pojmova, te mogućih pogrešaka u tumačenju reakcija ispitanika.

II KREATIVNOST

Kreativnost se često procjenjuje u terminima posljedica zbog potrebe za znanstvenim pojašnjenjima i objektivizacijom, koja je mnogo teža kada se radi o apstraktnim idejama, dok produkti koji nastaju kao posljedica kreativnog procesa dopuštaju mjerenje i prosudbu. Usmjeravanjem na rezultat gubimo mogućnost djelovanja na proces udaljavajući se od temelja, te onemogućavamo cjelokupan pogled na fenomen kojim se bavimo.

Najšire korištena definicija određuje kreativnost kao generiranje produkata ili rješenja koja su nova i korisna, (Amabile, 1996; James, 1999; Runco, 1991). Korisnost je u ovom smislu subjektivna kategorija, te ono što je nekome korisno može biti beskorisno ili štetno drugima.

Runco (2010, str.16) definira kreativnost kao sredstvo kojim se osoba koristi kako bi došla do određenog cilja, dok ju Weisberg (1993), određuje kao jedinstvenu ideju ili ponašanje kojim se postiže neki cilj ili je prikladno situaciji.

Gascon i Kaufman (2010, str.235), predlažu 4 kriterija za prosudbu kreativnog produkta: relevantnost za određeni cilj, originalnost, funkcionalnost i kvalitetu izrade i mogućnost generalizacije. Ovakav pogled ne uzima u obzir osobnu kreativnost ukoliko nije korištena za socijalne ciljeve te ju ograničava na društveni produkt, izostavlja kreativnost djece kao i svakodnevne kreativne postupke koji ne prelaze granicu djelovanja u životu pojedinca koji se njima služi u svakodnevnim životnim situacijama.

Cjeloviti pogled na kreativnost zahtijeva da ju promatramo odvojeno od rješavanja problema. Sve vrste rješavanja problema ne uključuju kreativnost (npr., svakodnevna, neoriginalna, konvergentna ili postojeća rješenja). Kreativnost često zahtijeva više od samog rješavanja problema (npr., identifikaciju postojanja problema ili definiranje samog problema prije razmatranja mogućnosti njegovog rješenja). Neke vrste kreativnosti ne uključuju nikakav problem koji je potrebno riješiti, npr., kada se radi o samo-ekspresivnim oblicima kreativnosti, istraživanju mogućnosti, imaginaciji i slično, (Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010). Kreativnost nije neovisna od rješavanja problema, ali važno je shvaćanje različitosti procesa. Cropley (2010), u vezi s tim smatra da zbog širokog značenja pojma kreativnosti postoji potreba da se kod znanstvenih rasprava koriste konkretni pojmovi koji se analiziraju, kako bi se izbjegle pogreške zbog različitog shvaćanja pojma.

2.1. KREATIVNO MIŠLJENJE

Kreativno mišljenje vodi originalnim, novim spoznajama, što podrazumijeva da nisu bile poznate ranije, te ih je kao takve nemoguće podvrgnuti vrijednosnoj procjeni prije njihovog nastanka i uvida u rezultat.

Latentna inhibicija je kognitivni mehanizam koji sprječava percepciju znatne količine podražaja kod prosječnog čovjeka. Otvorenost kao crta ličnosti povezana je s latentnom inhibicijom, te divergentnim i kreativnim mišljenjem (McCrae, 1987). Koristeći kognitivne tehnike rješavanja problema, osobe sa smanjenom latentnom inhibicijom imaju sposobnost povezivanja nepovezanih ideja aktiviranjem bisocijativnog mišljenja koje dovodi do kreativnih ishoda (Amabile, 1983; Koestler, 1964). Latentna inhibicija povezana je sa otvorenosti i ekstraverzijom kao crtama ličnosti, (Peterson, Smith, Carson, 2002).

Isti autori pronašli su da je smanjena latentna inhibicija kod visoko inteligentnih pojedinaca u korelaciji sa visokim stupnjem kreativnosti. Oni smatraju da inteligencija može koristiti kao mehanizam suočavanja sa mnoštvom različitih stimulusa s kojima osoba sa smanjenom latentnom inhibicijom dolazi u susret. Moguće je da viša inteligencija omogućuje bolje upravljanje potencijalno opasnim impulsima.

2.1.1. DIVERGENTNO MIŠLJENJE

Divergentno mišljenje se često veže uz potencijal za kreativno mišljenje, kao kognitivni proces koji može voditi do kreativnih ideja, proces suprotstavljen konvergentnom mišljenju u kojem se dolazi do konvencionalnih ideja i rješenja. Testovi divergentnog mišljenja procjenjuju se na varijablama broja ideja, originalnosti (inovativnost, neobičnost ideja), fleksibilnosti (raznolikost tema među idejama), kvalitete, elaboracije i prikladnosti. Divergentno mišljenje može ići u različitim smjerovima i ne mora rezultirati kreativnim idejama. Rezultati mogu varirati od umjereno konvencionalnih do ekstremno nekonvencionalnih ideja. U slučajevima kada divergentno mišljenje vodi nekonvencionalnim idejama, implementacija tih ideja može imati pozitivne ili negativne rezultate te možemo govoriti o produktima, a ne o vrijednosnoj procjeni procesa mišljenja, (Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010).

Divergentno mišljenje omogućava ljudima generiranje ideja, mogućnosti koje mogu dobiti vrijednosni značaj tek kada ih osoba odluči implementirati koristeći konkretne akcije koje se mogu vrednovati kao pozitivne ili negativne.

2.2. KREATIVNI PROCES

Ponašanje je produkt kreativnog procesa rješavanja problema, a osobnost je mehanizam kroz koji se izražava. Iako umjetnička djela mogu biti kreativna s obzirom da su izrađena pomoću inovativnog procesa, sam kognitivni proces rješavanja problema je kreativan, poznat kao kreativna adaptacija koju karakteriziraju fleksibilnost mišljenja, refleksivnost i transformacija okoline pojedinca (Meneely, Portillo, 2005).

Winter (1988) je tijekom istraživanja likovnih izražaja kod djece došao do zaključka o velikom stupnju kreativnosti koja je rezultat predkonvencionalnog stupnja razvoja u kojem su se djeca nalazila u vrijeme nastajanja tih djela. Zbog mogućnosti visoke samoekspresije i nepostojanja konvencionalnih ograničenja, djeca u tom stadiju sposobna su za visoku razinu kreativnog izražaja. Konvencionalna umjetnost je ograničena i realističnija te često ne toliko kreativna. Podjela stadija nastala prvenstveno vezano uz objašnjenje moralnog rezoniranja, izravno je povezana s tamnom stranom kreativnosti, tj., mogućnosti analiziranja ideja i izbora načina njihove upotrebe.

U predkonvencionalnoj fazi djeca imaju puno širi raspon umjetničkog izražaja i odgovora kod suočavanja s moralnim dilemama, nego kada prijeđu u konvencionalnu fazu. U slučaju kada akcija djeteta u predkonvencionalnoj fazi dovede do negativnih posljedica, ne možemo govoriti u terminima negativnosti, već nesretnog slučaja. Postoji jasna granica između procesa i produkta. Ta granica je neophodna za razumijevanje kreativnosti, te odstranjuje mogućnost „zle“ kreativnosti.

2.2.1.SAMO-PROMOCIJA

Kreativnost često zahtijeva prepoznavanje i promociju kako bi pojedinac mogao nastaviti svoje istraživanje i razvoj ideje. Povezivanje s pojedincima i organizacijama koje se nalaze na

položajima moći često oduzima kontrolu nad načinima razvoja i korištenja ideje autoru te je isti prisiljen prilagoditi se zahtjevima tržišta, tj., raditi u skladu s ciljevima onoga tko je investirao u razvoj ideje i njegovo istraživanje. Koliko god na početku razvoja kreativnog procesa pojedinac mašta o slobodnom životu u svojim idejama često nerealnog svijeta, većina kreativnih pojedinaca kroz povijest bila je prisiljena prilagoditi se prodajući svoje produkte i ideje za tuđe ciljeve kako bi mogli nastaviti svoj način života i kreativni proces. Neki od primjera kreativnih individua u čijim životima i djelima je samo-promocija imala važnu ulogu su Von Braun, Picasso, Freud, Martha Graham, Einstein, Stravinsky, T.S. Eliot i Gandhi, (Gardner, 1993; Lord, 2007).

Kreativni pojedinci za svoj rad su intrinzično motivirani, te su neki od njih spremni sve podrediti nastavku procesa. Zbog opsjednutosti istraživanjem nove ideje mogu propustiti uvidjeti moguću nemoralnost postupaka.

2.3. KREATIVNOST KAO REZULTAT EVOLUCIJE

Paralela između kreativnosti i evolucije je korisna ne samo zato što se radi o slijepim procesima nego i zato što kreativnost funkcionira kao evolucijski proces. Kreativni kapacitet, gledan kao rezultat evolucije, omogućava različite prednosti nad okolinom. I kreativnost i evoluciju povezuje postojanje varijacija i selekcije.

Kreativni proces na bazičnom nivou nije podložan vrijednosnoj procjeni, koja je moguća tek u kasnoj fazi, kada postoji nešto što je moguće vrednovati. Evaluacija je nemoguća za vrijeme varijacija, generacije alternativa ili kreacije, te dolazi tijekom prosudbe i implementacije. Evolucija i kreativnost moraju biti slijepe i barem dijelom nasumične.

2.4. KREATIVNOST I MORAL

Runco i Nemiro (2003, prema Cropley, Cropley, 2013) naglašavaju paradoks kreativnosti koja implicira devijaciju od konvencionalnog, dok moral implicira konformizam. To dovodi u pitanje stvarnu korist i svrhu određenih pravila, te u kojim situacijama i pod kojim

okolnostima je u redu kršiti koja pravila, na koji način i tko to smije činiti. Moralni propisi odnose se više na subjektivnu internalnu osudu nego što se radi o konkretnim dokazima i fizičkoj ili pravnoj prisili.

Moralna kreativnost teži postizanju koristi za sve, motivirana je željom za opću dobrobit, uključuje odgovornost da se izbjegne šteta za druge i promovira dobrobit društva u cjelini i distribuciju koristi. Etički okvir koji usmjerava kreativne napore stvara paradoks. Kreativnost zahtijeva slobodu, otvorenost i fleksibilnost, dok etička pravila podrazumijevaju ograničenja i kontrolu.

Ponašanje potpuno unutar zakonskih ograničenja ograničava mogućnosti za stvaranje noviteta, no potpuno nepoštivanje zakona dovodi do osude produkta i negiranja njegovih potencijala. Moralno dvosmislene akcije posjeduju najveći potencijal za prihvatanje produkata negativne kreativnosti. Ublažavanjem ograničenja moralnih i pravnih zakona, povećavaju se mogućnosti za kreativnost, što implicira da su jaka moralna ograničenja neprijatelj kreativnosti, te kada gledamo iz perspektive da je kreativnost pozitivna i korisna, moral ima negativnu funkciju ograničavanja mogućnosti razvoja noviteta, (Cropley, Cropley, 2011).

Minimiziranje, eliminacija ili ignoriranje ograničenja može dovesti do veće kreativnosti. Potencijalna šteta proizašla iz tehničkih produkata može biti puno ozbiljnija nego kada se radi o umjetničkim akcijama, te za njih postoje i veća ograničenja i procjena rizika.

Važno je razlikovati etično i legalno ponašanje. Salcedo-Albaran (2009) opisuje razliku između pravnih i običajnih pravila. Kreativnost uključuje kršenje pravila, ali kada su u pitanju pravna pravila radi se o kriminalitetu, a kada je riječ o običajnim, takve akcije češće će biti percipirane kao pozitivne i kreativne.

Kreativnost zahtijeva slobodu, ali se odvija unutar okvira pravila koja ju ograničavaju. Divergentno mišljenje razmatra svako moguće rješenje koje osoba može zamisliti, te s obzirom na njega ne postoje ograničenja mogućnosti. Razmatranja sigurnosti i rizika pitanja su etike i morala. Kreativno rješenje problema pokušava pristupiti konfliktu između slobode i ograničenja izoliranjem faza procesa i minimiziranjem međusobnog utjecaja. Iako se čini da etika ograničava prostor za kreativnost, te ga udaljava od teoretskog maksimuma, suočavanje s novim problemima unutar kriterija sigurnosti predstavlja reformulaciju problema, tj. novi kreativni izazov. Granice koje postavlja etički okvir ne ograničavaju kreativnost toliko da

onemogućavaju njezino djelovanje, te je nakon reformulacije problema još uvijek moguće proizvesti efikasni novitet. Zahtjevi za etičnost, iako će uvijek ograničiti do neke razine broj mogućih rješenja, nisu u sukobu s kreativnosti, već je potiču preoblikovanjem problema koji zahtjevaju kreativna rješenja. Kada se ograničenja vide kao poticaj za reformulaciju problema, a ne prepreka kreativnosti, kreativni prostor nije smanjen, već se mijenja i širi, (Cropley, 2014).

2.5. VRIJEDNOSNA PROCJENA

Investicija vremena i resursa u razvoj i implementaciju kreativne ideje uvjetovana je vrijednosnim sudom osobe koja ju prema svojim moralnim uvjerenjima prosuđuje i donosi odluku. Donošenje pozitivne odluke u vezi akcije koja će rezultirati negativnim, nemoralnim produktom, vjerojatno znači da se radi o osobi koja pozitivno procjenjuje nemoralne stvari. Dakle, kod vrijednosnih procjena potrebno je usmjeriti se na proces odluke o negativnom djelovanju i vrijednosti koje podupiru i dovode do takve akcije. Proces validacije je važan zato što govori o vrijednostima koje su uključene u kreativni proces.

Kreativne stvari su uvijek nove i originalne te stoga nepredvidive. Ta nepredvidivost pretpostavlja da će ih osoba moći cijeliti samo ako je spremna i otvorena prihvatiti nove stvari. U slučaju kada postoji konkretni (konvencionalni) odgovor/rješenje koje se traži u određenoj situaciji, vjerojatno je da ideja neće biti prihvaćena i razmatrana dalje. To je vidljivo na primjerima škole ili radnog mjesta, u slučaju kada profesor ili poslodavac evaluira ideje i rješenja na temelju konkretnih očekivanja, vjerojatno će tražiti nedostatke originalnih ideja. U slučaju kada profesor ili poslodavac cijeni kreativne ideje i vidi postavljeni zadatak kao mogućnost za kreativno rješenje, prihvatit će mogućnost da istraži i razvije novu ideju te nađe vrijednost u njoj. Kreativne ideje i rješenja bit će prepoznate jedino ako je originalnost vrijednost koju cijeni konkretna osoba ili organizacija koja ima potrebu za rješenjem.

Razvoj znanosti i dostupnost informacija koje su sada široko rasprostranjene dovela je do sve snažnijih uvjerenja o idealnim načinima mišljenja, pravilnim vrijednostima zapadnog svijeta, te davanja prevelike važnosti trenutnim idealima koji ne dopuštaju puno prostora za nove ideje. S obzirom da kulturalne razlike nemaju veze sa stupnjem razvoja određenog društva, nisu podložne vrijednosnim procjenama u smislu utvrđivanja apsolutnih vrijednosti i

standarda, tj., boljih i razvijenijih načina života i uvjerenja (Benedict, 1989). Varijacije u razdobljima, kulturama i standardima moraju se gledati odvojeno od vrijednosnih sudova i procjena. Procjene su moguće tek kada postoji rezultat, efekt ili produkt koji im je podložan.

Neke vrijednosti i poruke su dvosmislene publici, a ponekad čak i samom umjetniku, no to ne umanjuje njihovu važnost kao dio kreativnog procesa. No, vrijednosti postoje odvojeno od originalnih ideja koje nisu dio vrijednosne procjene prije odluke o tome da se prenesu u djelovanje, koje može imati konkretne posljedice prema kojima su usmjerene prosudbe. Dokaze o slijepim varijacijama koje se generiraju neovisno o vrijednosnim prosudbama važno je uzeti u obzir zbog toga što bi ograničavanjem kreativnosti i stavljanjem unutar okvira samo generiranje svih mogućih rješenja negiralo cijelu bit kreativnog procesa, koja ne dopušta ograničenja ni u kojem smislu. Originalna ideja nastala u prvom dijelu kreativnog procesa može se koristiti od iste osobe za pozitivne i negativne ciljeve, te sama ideja prema tome nije pozitivna ili negativna, već ju vrijednosni izbor osobe pretvara u pozitivne ili negativne akcije.

Ideja ima kapacitet biti dobra i loša, isto kao i osoba koja ima mogućnost izbora akcije koja će definirati način na koji će ju koristiti. Moguće je ravnati se prema identifikaciji osoba koje će vjerojatnije koristiti kreativnost za negativne ciljeve, ali je procjena u tom smislu ponovno bazirana na produktima ili manifestacijama nastale ideje.

Cjeloviti pogled na kreativnost odvojiti će samo-promociju i ostale socijalne efekte od osobnih determinanata kreativnog razmišljanja, kao i divergentno i originalno razmišljanje od vrijednosti i prosuđivanja koje uvjetuju negativnu kreativnost. Osoba može imati kapacitet za divergentno, originalno i kreativno razmišljanje, kao i dvije vrijednosne orijentacije prema kojima naginje pozitivnom ili negativnom. Vrijednosti djeluju sa kapacitetom za kreativnost, ali ih je moguće i važno odvojiti za kvalitetnu analizu. Slijepo stvaranje apstraktnih ideja dolazi pod vrijednosni sud tek nakon njihove generacije. S obzirom da je stvaranje ideja rekurzivan proces, koji putuje od generiranja ideja do evaluacije i natrag, bilo bi pogrešno gledati svaku ideju odvojeno u procesu evaluacije. Nakon procjene primarne ideje, ukoliko ona odgovara vrijednosnom sustavu osobe, vjerojatno je da će ona biti dalje istražena.

2.6. DIMENZIJE I KLASIFIKACIJA KREATIVNOSTI

Problem u razumijevanju kreativnosti često nastaje zbog propuštanja da se proces odvoji od produkta. Kreativnost kao proces postoji kao fundamentalni uzrok ekspresija kreativnosti, bez obzira na njihov efekt ili vrijednost. Važno je na početku razdvojiti proces i potencijal od mogućih rezultata, efekata i produkata. Ovaj pristup određivanja kreativnosti kao univerzalnog, ali jednostavnog kapaciteta dopušta raspravu o negativnom samo kada govorimo o produktima i efektima kreativnosti.

James i Taylor (2010) koriste pojam negativna kreativnost, kao suprotnost pozitivnoj, kako bi opisali nepoželjne, štetne posljedice kreativnosti. Korištenje tih termina odnosi se na generalnu klasifikaciju koja se temelji na vrijednosnoj procjeni ishoda ili produkta kreativnosti.

Korištenjem termina dobronamjerna i zlonamjerna kreativnost, (Cropley, Kaufman, Cropley, 2008), ulazimo u užu klasifikaciju, koja uključuje namjeru osobe. Zlonamjerna kreativnost, osim štetnog ishoda ili produkta mora uključivati i namjeru osobe da izazove takav ishod. Negativna kreativnost osim zlonamjerne, može uključivati i negativan ishod koji je nastao kao slučajna posljedica akcije sa pozitivnim namjerama.

Psihologija gleda na kreativnost kroz 4 dimenzije: osoba, proces, produkt i utjecaj okoline, koja može poticati ili onemogućavati kreativnu aktivnost, (Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010).

Runco (2010, prema Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010), smatra da ne možemo govoriti o pozitivnoj i negativnoj kreativnosti, već samo o pozitivnim i negativnim ciljevima koje osoba pokušava postići. Osoba koja posjeduje određene karakteristike zbog kojih se može smatrati kreativnom, te karakteristike može upotrijebiti u pozitivne ili negativne svrhe te produkt kreativnosti i akcije koje osoba poduzima mogu biti pozitivne ili negativne. No kreativnost osobe ne razlikuje se s obzirom na njezine ciljeve te se radi o istim sposobnostima koje se koriste u različite svrhe i rezultiraju različitim ishodima. Kao alat, kreativnost se može koristiti na puno načina, od kojih su neki pozitivni, a neki nemoralni i neetični. Kreativni pojedinci imaju izbor na koji način će koristiti svoje kreativne sposobnosti i prema kakvim ciljevima ih žele usmjeriti.

2.7. POZITIVNA KREATIVNOST

Pozitivna kreativnost određena je namjerom da se postigne pozitivan cilj pozitivnim sredstvima. McLaren (1993) navodi da se kreativna, kao ni ostala ljudska nastojanja, ne mogu potpuno razumjeti izvan socio-moralnog konteksta i namjere. Pozitivnu i negativnu kreativnost prema tome moguće je razlikovati s obzirom na cilj prema kojem je usmjerena. Ciljevi pozitivne kreativnosti uključuju rješavanje problema, te unapređivanje procesa ili produkata, (James, 1999). Posredovanje afekta kod takvih ishoda pokazuju rezultati istraživanja kojim je utvrđeno da situacijski inducirana pozitivna emocionalna stanja potiču pozitivnu kreativnost (Baas, 2008, Davis, 2009).

Važno je diferencirati negativnu kreativnost od slučajnih negativnih posljedica kreativnih akcija koje su bile usmjerene pozitivnim ciljevima. Murray (2003) govori o tome kako Einstein nije namjeravao pomoći razvoju nuklearnog oružja. Izumitelji motora s unutarnjim izgaranjem nisu namjeravali postići zagađenje zraka i klimatske promjene, no njihov izum je djelovao na te pojave. Negativne posljedice u tim primjerima su slučajne posljedice djelovanja prema pozitivnim ciljevima.

Pozitivna kreativnost povezuje se uz izume, umjetničko, literarno i muzičko stvaralaštvo, inovacije, poboljšanja socijalnog sistema, razvoj znanstvenih spoznaja, rješavanje problema, prilagođavanje promjenjivoj okolini i stvaranje i napredak kultura, te jačanje individualnog mentalnog i fizičkog zdravlja, (Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010).

2.8. NEGATIVNA KREATIVNOST

Kada govorimo o „tamnoj strani kreativnosti“, koja se odnosi na produkt, te ne postoji kao element koji određuje kreativnost kao pozitivnu ili negativnu karakteristiku ili kapacitet za pozitivne ili negativne akcije, dolazimo do pitanja kako i zašto neki ljudi koriste svoje mogućnosti za nemoralne ciljeve.

Cilj koji se postiže pomoću jedinstvene ideje ili ponašanja može imati pozitivan ili negativan fokus, može biti neprijateljski i neetičan, fokusiran na povređivanje i varanje. Korištenje jedinstvenih pristupa za negativne ciljeve također je kreativno. Ciljevi negativne kreativnosti

uključuju nanošenje štete ili iskorištavanje pojedinaca, grupa, organizacija ili institucija, (James, 1999).

Pojedinci mogu razvijati kreativne načine za negativne ciljeve, kao što je pronalaženje novih načina za krađu od tvrtke koja će proći nekažnjeno, naštetiti nekome ili doći do nezaslužениh dobara. Grupe i organizacije također traže kreativne načine postizanja negativnih ciljeva, zaobilaženja regulacija, izvlačenja industrijskih tajni od konkurencije ili nezakonite zarade krađom ili iskorištavanjem ljudi. Kada se radi o novim i originalnim načinima postizanja navedenih ciljeva te se radi o ciljevima koji su korisni i poželjni subjektu, zadovoljeni su kriteriji kreativnosti.

Jedan od načina za istraživanje negativne kreativnosti je pronalaženje kako potencijalno negativne situacijske ili osobne karakteristike mogu povećati kreativnost. Riley i Gabora (2012) pronašli su da prijeteci stimulusi izazivaju kreativnije odgovore od neprijeteci stimulusa. Autori smatraju da takve vrste prijetnji mogu narušiti ravnotežu, te kreativnost pomaže umanjiti nastalu kognitivnu disonancu, (Cropley, Cropley, 2014)

McLaren (1993) govori o generalnom stereotipu o kreativnosti zbog kojeg ignoriramo dio kreativnosti koji se koristi za negativne ciljeve. Među primjerima tehnoloških otkrića spominje neutronska bomba koja ima širok raspon negativnih implikacija bez obzira na vrijednost koju predstavlja naručiteljima i tvorcu. Nasuprot istraživanja svemira i liječenja bolesti nalaze se uništenja, ratovi, te izmamljivanje dobiti od ljudi.

Kritike dijeljenja kreativnosti na pozitivnu i negativnu odnose se na gledište po kojem je, kada pojedinac ili grupa ima određeni cilj i pronađe način kako ga postići, to uvijek pozitivno iz perspektive subjekta. Ipak, kada je ishod negativan za većinu drugih ljudi, teško je govoriti o pozitivnom procesu. Zato označavanje kreativne akcije kao dobre ili loše prvenstveno ovisi o poziciji koju zauzimamo kod prosudbe. Sa znanstvene perspektive gledamo kreativnost u smislu generiranja dobrobiti za većinu ljudi, te ne možemo postizanje osobnih ciljeva kojim štetimo većini odrediti kao pozitivno.

Negativni aspekti kreativnih učinaka očiti su čak i iz perspektive subjekta kada se radi o postizanju ciljeva vezanih uz nanošenje štete, uništavanje, ometanje ili postizanje nezaslužene prednosti.

Iako veza između negativnih efekata i negativne kreativnosti nije istražena, negativne emocije izazivaju mnoga kriminalna ponašanja (Greenberg, 1993; Giacalone, Greenberg, 1997;

Miller, Lynam, 2001). Clark i James (1999) utvrdili su da percepcija nepravde kod pojedinaca vodi generiranju kreativnih ideja usmjerenih štetnim i negativnim ciljevima te reducira kreativnost usmjerenu pozitivnim ciljevima.

Poznato je da negativna kreativnost ima štetne posljedice za zdravlje drugih, no nije sasvim jasno kako utječe na zdravlje subjekta. Moguće je da izaziva neku vrstu katarze koja dopušta vanjsko izbacivanje stresa i negativnih tenzija koje bi bilo štetno držati u sebi. S druge strane, negativna kreativnost može se povezati sa potiskivanjem karakteristika kao što je optimizam ili mehanizama kao što je funkcionalna samo-regulacija prema ispunjenju pozitivnih želja i potreba, tako da šteti mentalnom i fizičkom zdravlju.

Runco (2010), naglašava važnost pažljivog korištenja izraza „negativna kreativnost“ ili „tamna strana kreativnosti“ zbog rizika od krivog shvaćanja i nepotpunih informacija koje bi mogle dovesti do straha od poticanja kreativnih pojedinaca da se ne bi razvila „negativna kreativnost“. Isti autor naglašava da kreativnost kao proces treba gledati odvojeno od produkta.

Baucus (2008), identificirao je četiri aspekta kreativnog procesa koji imaju potencijal za štetno djelovanje: kršenje pravila i standardnih procedura djelovanja, izazivanje autoriteta i izbjegavanje tradicije, stvaranje konflikta, konkurencije i stresa i preuzimanje rizika.

Negativna kreativnost se povezuje uz sabotiranje, krađu, iskorištavanje, potkopavanje ili iskorištavanje pojedinaca, socijalnih ili tehničkih sistema (npr., kompjuterski virusi), nanošenje fizičke štete pojedincima ili kolektivima (npr. terorizam), te produkciju opasnih ili štetnih izuma i materijala.

Mehanizmi negativne kreativnosti, faktori koji služe kao okidači te manifestacije koje iz nje proizlaze nisu puno proučavani u prošlosti. Potrebno je u buduća istraživanja i teorije kreativnosti uključiti negativne aspekte: namjerno djelovanje, kao i slučajne posljedice. Uzevši u obzir pozitivne i negativne dimenzije kreativnosti, važno je shvatiti da poticanjem pozitivne kreativnosti smanjujemo vjerojatnost negativne, dok gušenje i onemogućavanje pozitivne kreativnosti može dovesti do destruktivnosti.

2.9. SOCIJALNA I KULTURNA RAZNOLIKOST

Socijalna i kulturna raznolikost može poticati pozitivnu kreativnost dok postoje mehanizmi za prevenciju međugrupnih polarizacija. Ukoliko ne postoje mjere za promoviranje tolerancije razlika, osjećaj nesigurnosti zbog visoke raznolikosti i kompleksnosti i međugrupni konflikti koji mogu proizaći iz socijalne raznolikosti mogu doprinijeti negativnim emocijama kao što su anksioznost, strah i neprijateljstvo, te usmjeravanju kreativnih ideja neprijateljskim akcijama i ciljevima prema pripadnicima drugih grupa. Ukoliko postoje djelotvorni sistemi i procedure da se osiguraju relativno pozitivne interakcije i suradnja među grupama, visoka raznolikost poticat će pozitivnu kreativnost, no u slučaju slabih sistema i procedura integracije, vjerojatnije će rezultirati negativnim oblicima kreativnosti.

2.10. KULTURNI UTJECAJ

Postoje specifikacije unutar svake kulture kojima je određeno što se smatra kreativnim i pod kojim uvjetima je kreativnost prikladna. Organizacijske kulture, grupne kulture i društvene kulture kanaliziraju kreativnost na mnoštvo načina, te društvene kulture često utječu na individualnu i grupnu kreativnost. Osim na vjerojatnost kreativnosti, kulturne vrijednosti i norme utječu i na određivanje ciljeva prema kojima je kreativnost usmjerena. Gundykust i Ting-Toomey (1988), te Fitzgerald, Maier i Messerschmidt (1998) povezuju muške kulture sa većom vjerojatnosti neprijateljskih osjećaja, ljutnje, agresije, konkurencije, nego kada je riječ o ženskim kulturama. Organizacijske kulture koje naglašavaju važnost profita iznad svega ostalog povećavaju vjerojatnost akcija zaposlenika na štetu mušterija, zajednica ili ekologije.

Istraživanja (Lim i Plucker, 2011; Niu i Sternberg, 2002) potvrđuju utjecaj kulture na odnos njezinih pripadnika prema kreativnosti. Rezultati su pokazali da korejska populacija povezuje negativna ponašanja uz kreativnost, dok se u Kini kreativnost povezuje uz moral i doprinos društvu, te povezanost postojećeg sa novim znanjima, (Cropley, Kaufman, Cropley, 2008).

2.11. ODNOS ŠKOLE PREMA KREATIVNOSTI

U odnosu učitelja i profesora prema kreativnosti postoji paradoks činjenice da većina izražava snažno odobravanje kreativnosti u teoriji (Feldhusen, Treffinger, 1975; Runco, Johnson, Bear, 1993), no u praksi pokazuju negativan stav prema karakteristikama vezanim uz kreativnost i učenicima koji su kreativni. Cropley i Cropley (2005), zaključili su da je stupanj podrške kreativnim studentima na fakultetima također vrlo malen.

Westby i Dawson (1995) ukazali su na bizarnu činjenicu da je velik broj učitelja koji su tvrdili da imaju pozitivan stav prema kreativnoj djeci, opisivao tu skupinu kao prilagođene, što dovodi u pitanje njihovo znanje i razumijevanje značenja samog pojma. Kada su tijekom studije Westby i Dawson (1995) predstavili učiteljima osobine koje se vežu uz kreativnost kod djece, oni su odgovorili da ne vole djecu koja iskazuju takve karakteristike. Slični rezultati dobiveni su u različitim zemljama, (Brandau, 2007; Dawson, 1999; Howieson, 1984; Karwowski, 2007; Scott, 1999; Stone, 1980; Westby i Dawson, 1995, itd.). U najboljem slučaju, učitelji imaju ambivalentan stav prema kreativnosti u školskom okruženju. Iako u teoriji izražavaju divljenje, često u praksi imaju negativan stav prema karakteristikama kao što su kognitivni procesi koji uključuju pronalaženje problema ili drugačijeg rješenja, odvažnost i samopouzdanje, nezadovoljstvo s dobivenim znanjem ili potreba da se popune praznine, otpor društvenom pritisku da se prilagodi školskim normama, te produktima koji su neočekivani ili drugačiji od onih ostalih učenika. Podaci iz Torrancea, SAD iz 1962. i 1963. godine, (prema Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010), pokazali su da profesori preferiraju učenike koji pokazuju dobro znanje prihvaćenih činjenica, prate predavanja i pokazuju brzinu i točnost u radu. Mali broj je iskazao pozitivan stav prema neovisnosti u razmišljanju, kritičkom stavu, sposobnosti samostalnog odlučivanja i slično. Problem počinje u pogrešnom shvaćanju profesora što je zapravo kreativnost, te shvaćanja kreativne djece kao prijetnje.

Nelagoda oko kreativnosti u školi nije ograničena samo na učitelje. Kada se od njihove djece očekuje rješenje zadatka koje nije konkretno, predvidljivo i nije ga moguće objektivno procijeniti, roditelji također iskazuju nezadovoljstvo, smatrajući takav način procjene subjektivnim i nepravednim, (Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010).

Kreativnost tijekom djetinjstva i adolescencije u školi i grupi vršnjaka može biti proglašena devijantnom s obzirom na kontekst u kojem se određena ponašanja ne smatraju prihvatljivima, te se pogrešno identificiraju kao devijantna. Takve pogreške vode označavanju

kreativne djece devijantnima, posebno kada se radi o problematičnim oblicima ponašanja u školi (Halpern, 2003).

Kreativnost dovodi nesigurnost i rizik u školu, pogotovo za one kojima je u interesu zadržati dosadašnje stanje. Kreativnost je prijatna postignutom redu i disciplini, donosi nesigurnost za učenike, preispituje vrijednost naporom stečenog znanja i vještina, prijeti statusu i autoritetu učitelja i oslabljuje njihovu sliku o sebi (ukazuje na nedostatak znanja, te izaziva na drugačije viđenje). Kreativna djeca zbog dubljeg razumijevanja stvari mogu ometati predviđeni red neočekivanim pitanjima i odgovorima na zadatke, te ih učitelji često percipiraju prkosnima, kaotičnima te smatraju da ometaju nastavu, (Brandau, 2007; Karwowski, 2007).

Istraživanja kreativnosti i osobnosti navode karakteristike kao što su autonomija, snaga ega, tolerancija dvosmislenosti, otvorenost, ali i manjak interesa za socijalne norme, antisocijalni stavovi i psihopatološke tendencije (Andreasen, 1987; Jamison, 1993). Istraživanja su pokazala da su kreativna djeca više introvertirana, samovoljna, manje zadovoljna i manje kontrolirana od manje kreativne djece. U socijalnim situacijama manje su se spremna prilagoditi i manje su zainteresirana za ostavljanje dobrog dojma, (Dellas, Gaier, 1970).

Gluck, Ernst i Unger (2002) zaključili su da postoje razlike u reagiranju na kreativnost među učiteljima s obzirom na predmet koji predaju, te su s obzirom na to potrebne različite vrste treninga i edukacija koje bi ih opremile da prepoznaju i razvijaju kreativnost kod učenika.

Evariste Galois, jedan od najkreativnijih matematičara, tijekom školovanja odbijao je ozbiljno usmjeriti pozornost na bilo što osim matematike. Profesori su ga opisivali kao originalnog, ali povučenog i bizarnog. Čak i profesor matematike, kojem se divio zbog toga što mu je otvorio nove mogućnosti i znanja, smatrao je njegovo ponašanje neprihvatljivim, te je bio protiv njega. Galois je bio izbačen iz škole, no unatoč tome razvio je „Galoisovu teoriju“. Njegov slučaj primjer je da nije važno samo raditi dobro, nego raditi to na očekivani način.

Albert Einstein također nije bio prihvaćen od obrazovnog sistema, te iako je njegova dizertacija odbijena, objavio je radove koji su doveli do razvoja teorije relativnosti.

Odbijanje drugačijih pristupa nije karakteristično samo za školsko okruženje. Primjere je moguće pronaći u svim dijelovima života. 1840. austrijski specijalist za porođaje Ignaz Semmelweiss drastično je smanjio incidenciju smrti kod roditelja zahtijevajući od liječnika da

peru ruke prije pregleda žena koje su nedavno rodile. Liječnici su njegov zahtjev smatrali uvredljivim, te su ga proglasili ludim i odbacili, nakon čega je rano umro, a broj smrti vratio se na prijašnje stanje. Održavanje socijalnog reda imalo je prednost nad spašavanjem života prihvaćanjem novog rješenja.

2.12. OTUĐENOST OD DRUŠTVA

„Najveća prednost pojedinca je sloboda volje, da ide suprotno očekivanjima drugih i razumu. U ekstremnom slučaju, osoba će namjerno poludjeti, kako bi bila imuna na razum“

F.M. Dostojevski, „The Underground Man“

Dualizam ljudske prirode koji se izražava u borbi između individualizma i kolektivism, ili na interpersonalnom stupnju, između nezavisnosti i prisnosti s drugima, izvor je nekih od najtežih i najbolnijih konflikata među ljudima. Za neke ljude rješenje konflikta nalazi se u povlačenju u jedan od ekstrema ili neodlučnosti među njima, dok neki pokušavaju izbjeći konflikt identifikacijom sa apstraktnim idealom, društvenim kolektivom i njegovom ideologijom ili božanstvom.

Dostojevski i James bili su svjesni konflikta između nezavisnosti i prisnosti s drugima, individualizma i kolektivism, a Rank (1932) je u njemu vidio korjene kreativnosti, kao i neuroze, te je smatrao kolektivizam, u ekstremnom stupnju, oblikom psihološke smrti. Prihvaćanje osrednjosti, konformizma i neautentičnosti, po njemu je najčešći izbor prosječnog dobro prilagođenog čovjeka.

S obzirom da pojedinci s vlastitim svjetonazorom imaju naviku razmišljanja za sebe, njihova perspektiva i ponašanje odstupa od one društva u cjelini, te su percipirani ili kao zanimljivi ili kao prijetnja. Osim što se osjećaju otuđeno od društva, nisu zainteresirani za to kako ono mjeri uspjeh, te vrijeme i energiju ulažu u kreativne projekte koji su izvor strasti u životu i povezanosti s nečim višim od sebe. Što postaju jače zadubljeni u kreativne projekte, manje se osjećaju povezani, te manje napora ulažu u svjetovne stvari, više odstupaju od normi i osamljuju se u svom radu, (Piirto, 2005).

Barron (1969) je zaključio da kreativnost zahtijeva otpor socijalizaciji, dok Burkhardt (1985) smatra da se kreativni pojedinac mora boriti protiv patološke želje društva za jednoličnosti.

Millward i Freeman (2002) razlikuju promjenu koja ostaje unutar granica postojećeg socijalnog sistema (ortodoksna kreativnost) i promjenu koja izaziva sistem (radikalna kreativnost). Sternberg (2006) također ističe razliku između kreativnosti koja prihvaća postojeće paradigme i one koja ih odbija.

Mumford i Moertl (2003) zaključili su proučavanjem studija da su inovacije socijalnih sistema potaknute snažnim nezadovoljstvom postojećim stanjem. Einstein je razvio teoriju relativnosti zbog nezadovoljstva postojećim teorijama termodinamike, te ju je, nezadovoljan svojom teorijom, nastavio razvijati do kraja života.

Gabora i Holmes (2010), smatraju produkte kreativnosti dokazom psihičke borbe za rješavanje osjećaja napetosti ili neravnosteže, (Cropley, Cropley, 2011).

Gascon i Kaufman (2010), ističu važnost tenzije između individualizma i konformizma, ponašanja u skladu s ponašanjem većine i oslobađanja uvriježenih obrazaca mišljenja i djelovanja.

2.13. UTJECAJ EMOCIJA I RASPOLOŽENJA NA KREATIVNOST

Kaufman (2003) je dokazao da je raspoloženje prethodnik kreativnosti, prati je i nastaje kao njezin rezultat. Akinola i Mendes (2008) proučavali su rezultate istraživanja uloge negativnih emocija u poticanju kreativnosti, te su zaključili da su osobe koje su biološki sklone negativnom afektu, kada su izložene situacijama koje uzrokuju jak negativan afekt, najkreativnije. To pripisuju jakoj samo-refleksivnosti i ustrajnosti. Negativan afekt poboljšava učinak kod ozbiljnih i zahtjevnih zadataka povećavanjem koncentracije, preciznosti i sistematičnog divergentnog mišljenja, dok pozitivan afekt poboljšava djelovanje kod zadataka koji zahtijevaju spekulacije i preuzimanje rizika.

Neka istraživanja pokazala su da negativan afekt potiče kreativnost, neka da nema efekta, a neka da poboljšava kreativni učinak. Kaufmann i Vosburg (2002) proučavali su utjecaj pozitivnog i negativnog afekta na kreativno rješavanje problema, te su zaključili da je

pozitivni afekt povezan sa boljim rezultatima u ranim fazama produkcije ideja, ali negativni afekt vodi boljim rezultatima u kasnijim stadijima. George i Zhou (2002) pronašli su povezanost negativnog afekta sa višim razinama kreativnosti.

Jednako velik broj istraživanja, s druge strane, pokazuje povezanost pozitivnih emocija i kreativnog djelovanja, dok neka ne nalaze nikakvu razliku u kreativnosti s obzirom na afekt. Kritike gotovo svih istraživanja ističu da je raspoloženje umjetno izazvano, te da ne predstavlja spontani odraz misli, osjećaja i događaja u životu pojedinca, (Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010).

Osim iskrivljenih obrazaca mišljenja, kao i negativni afekt, stres može utjecati na vjerojatnost da se pojedinac uključi u devijantna ponašanja koristeći kreativne tehnike. Osjetljivost na stresore olakšava kreativne strategije rješavanja problema gdje su kreativni odgovori reakcija na negativni afekt (George, Zhou, 2002).

Promatrajući kompleksnost devijantnog ponašanja kroz osobnost ili izražavanje kreativnosti u rješavanju problema, Gascon i Kaufman (2010), smatraju da ga je potrebno cijeniti, ne zbog njegovih kriminalnih implikacija, već zbog njegove kvalitete kao kreativne adaptacije na okolinu pojedinca koja može biti stresna ili sprječavati pozitivnu emocionalnost.

U slučajevima kada se rizik čini malen, kada osoba ima nisku samokontrolu, impulzivna je, te ima povećani stupanj neuroticizma, veća je vjerojatnost za devijantno ponašanje. Impulzivnost je ključna determinanta reakcije pojedinca na stres, napor i negativni afekt (Agnew, 2002). Impulzivnost se definira kao traženje raznolikih, novih, kompleksnih, intenzivnih senzacija i iskustava, popraćeno voljnim prihvaćanjem fizičkog, socijalnog, pravnog i financijskog rizika (Zuckermann, 1994). Potreba za pojačanom stimulacijom vodi prema reakcijama i aktivnostima koje naginju devijantnom ponašanju.

Vosburg (1998) je pronašla da je pozitivni afekt povezan s generiranjem većeg broja rješenja na problemski zadatak (kvantitetom), dok je negativni afekt povezan sa kvalitetom rješenja. Ispitanici u grupi pozitivnog afekta istražili su mnogo mogućnosti dok su oni u grupi negativnog afekta tražili jedno najbolje rješenje.

Martin, Ward, Achee i Wyer (1993) podupiru tu teoriju. U njihovoj studiji, osobe pozitivnog raspoloženja imali su niže kriterije za prihvatljivo rješenje i potrošili su manje vremena na traženje rješenja, dok su ispitanici negativnog raspoloženja povišili kriterije i potrošili više vremena na zadatak.

Manjak percipirane neovisnosti i kontrole vjerojatnije će poticati negativnu kreativnost. Istraživanja su pokazala da percepcija manjka neovisnosti i kontrole izazivaju negativne emocionalne reakcije kao što je ljutnja i stres (Cooper, Dewe, O'Driscoll, 2001; Dollard, Winefield, 1998).

Negativno socijalno ozračje i osjećaj prijetnje potiče negativna emocionalna stanja i negativne ciljeve. Iako se utjecaj negativnog ozračja i nedostatka podrške na razvoj negativne kreativnosti malo istraživao, poznato je da ti faktori ometaju pozitivne forme kreativnosti. Percipirano negativno socijalno ozračje i niska razina socijalne podrške empirijski su povezani sa ishodima koji snažno impliciraju relativno visok stupanj negativne kreativnosti. Potrebne su daljnje studije koje bi rasvijetlile ulogu negativnog kreativnog mišljenja u povezanosti klime i podrške sa negativnim oblicima ponašanja.

2.14. KREATIVNOST I PSIHOPATOLOGIJA

Biografije mnogih kreativnih genijalaca, kao i istraživanja, sugeriraju određenu značajnu povezanost između kreativnosti i psihopatologije.

Prema Ludwigu (1995) kreativni genijalci imaju dvostruko veću šansu da razviju neki mentalni poremećaj od ostatka populacije. Kao najčešći simptom navodi depresiju, te suicid i alkoholizam, (Goertzel, Goertzel, Goertzel, 1987; Ludwig, 1990; Post, 1996). Bipolarni poremećaj i šizofrenija također se spominju u značajnom postotku. Psihijatrijska istraživanja ističu postojanje više stope i intenziteta simptoma što su pojedinci kreativniji (Andreasen, Canter, 1974; Jamison, 1989). Vrlo kreativni pojedinci postižu iznadprosječne rezultate na nekoliko varijabli povezanih sa određenom razinom psihopatologije na testovima MMPI i EPQ, (Barron, 1963; Eysenck, 1995).

Historiometrijska istraživanja sugeriraju pozitivnu korelaciju između veličine kreativnog postignuća i očekivanog intenziteta psihopatologije (Ludwig, 1995), dok psihometrijska istraživanja pokazuju da sa rastom kreativnosti rastu i rezultati na skalama koje sugeriraju psihopatološke simptome (Barron, 1963; Gotz, Gotz, 1979; Rushton, 1990). Povišeni rezultati na skali psihoticizma povezani su sa neovisnosti i nekonformizmom, karakteristikama koje potiču inovativne aktivnosti, kao i sposobnošću formiranja neobičnih asocijativnih veza među

idejama, defokusiranja pažnje koje dopušta ulazak idejama koje bi inače bile filtrirane kod procesiranja informacija, (Eysenck, 1995).

Kreativni pojedinci češće dolaze iz nestabilnih obitelji, te su doživjeli neke traumatične događaje (gubitak roditelja, financijski problemi, kognitivne ili fizičke poteškoće, itd.), (Simonton, 1987).

Revolucionarne ideje i inovacije nisu uvijek prihvaćene sa oduševljenjem, te nije slučajnost da znanstvenici koji pokušavaju srušiti dominantnu paradigmu pokazuju veću razinu psihopatologije od onih koji ju pokušavaju potvrditi i održati, (Ko, Kim, 2008). Čin kreiranja i uvođenja inovacije može biti velik izvor stresa, kao i dobivanje prevelike pažnje, što može rezultirati bijegom u alkoholizam, zlouporabu droge ili suicid, (Schaller, 1997).

Iako navedeni rezultati istraživanja sugeriraju određenu razinu povezanosti između kreativnosti i psihopatologije, psihometrijska i psihijatrijska istraživanja pokazuju da stanje uma kod ekstremne mentalne bolesti lišava osobu kapaciteta za kreativnost, (Chavez-Eakle, delCarmen Lara, Cruz-Fuentes, 2006; Ghadirian, Gregoire, Kosmidis, 2001; Rothenberg, 1983; Rubinstein, 2008). Rezultati psihometrijskih istraživanja koji pokazuju da kreativniji pojedinci postižu više rezultate na određenim varijablama indikativnim za psihopatologiju, nikada nisu dovoljno visoki da bi se moglo govoriti o mentalnoj bolesti, već su negdje između normalnih i abnormalnih (Barron, 1963; Eysenck, 1995). Intelpekt ograničen ozbiljnom mentalnom bolešću ili emocionalnom nestabilnošću bio bi onemogućen za kreativnost koja u većini područja zahtijeva stjecanje određene razine stručnosti.

Usporedbom različitih područja postignuća, pjesnici, dramaturzi i novelisti najčešće su pokazivali znakove mentalne bolesti u ranim godinama, (Simonton, 1986). Stručnjaci u profesijama koje zahtijevaju više logične, objektivne i formalne načine ekspresije češće su emocionalno stabilniji od onih koji se bave profesijama koje zahtijevaju intuitivni, subjektivni i emotivni pristup, (Ludwig, 1998).

Psihometrijske studije pokazale su da kreativni pojedinci postižu visok rezultat na varijablama kao što su snaga ega i samodostatnost (Barron, 1963; Cattell, Butcher, 1968). Te karakteristike omogućavaju im kontrolu nad simptomima i okretanje bizarnih misli u svoju korist, ne dopuštajući im da preuzmu kontrolu nad njihovim životom. Kapacitet za realiziranje neuobičajenih ideja povezan je sa visokom inteligencijom. Kreativni pojedinci ne moraju nužno imati genijalni IQ, ali imaju dostatnu mogućnost procesiranja informacija da bi

izabrali, modificirali, elaborirali i preradili originalne ideje u kreativne doprinose. Visoka inteligencija pomaže pretvoriti smanjenu latentnu inhibiciju iz deficita u mogućnost.

Osobe koje imaju više rezultate na skalama psihoticizma nisu samo kreativnije od prosjeka, već su i agresivnije, hladnije, neempatičnije, antisocijalne, impulzivne, egocentrične, itd. Čak i znanstvenici, koji prema rezultatima istraživanja među kreativnim pojedincima pokazuju najmanju patologiju često su povučeni, skeptični, zaokupljeni unutrašnjim svijetom, precizni, kritični, introspektivni i suzdržani (Cattel, 1963). Zbog visoke inteligencije i snage ega kreativni genijalci u većini slučajeva posjeduju kognitivne i meta-kognitivne resurse za držanje bilo kojih patoloških tendencija pod kontrolom.

Sa povećanjem kreativnog postignuća u bilo kojem području povećava se očekivana kognitivna i emocionalna ekscentričnost.

Studije pokazuju korelaciju između kreativnosti i nekih elemenata psihopatije (Eysenck, 1993; Ludwig, 1995; Jamison, 1993), zbog prisutnosti preinkluzivnog mišljenja kod kreativnih osoba i osoba s psihopatskim crtama ličnosti uzrokovanog oslabljenim mehanizmom inhibicije. Ta veza nije isključiva, te većina kreativnih pojedinaca nema psihičke poremećaje, (Simonton, 2000). Psihopatija, kao i niski stupanj latentne inhibicije omogućavaju fluentnost misli i ideja. Kaufman, Bromley i Cole (2006; prema Cropley, Kaufman, Cropley, 2008), zaključili su da pojedinci koji sebe smatraju osobito kreativnima ili ne kreativnima, češće povezuju kreativnost sa psihičkim poremećajima.

Cropley i Sikand (1973) usporedili su arhitekta, pisce i muzičare sa osobama kojima je dijagnosticirana šizofrenija, te su zaključili da u obje grupe postoji veći broj udaljenih asocijacija nego među prosječnom populacijom, no dok je stvaranje neobičnih kombinacija predstavljalo izvor straha i neizvjesnosti za osobe oboljele od šizofrenije, ista karakteristika je predstavljala izvor motivacije za kreativne pojedince. Takvi rezultati u skladu su sa Barronovim (1972) nalazom da se kreativni pisci i arhitekti nalaze među 15% na svim skalama patologije na MMPI, no također postižu visoke rezultate na varijablama snage ega, što im omogućava da koriste neobične asocijacije za stvaranje efikasnih noviteta.

Kreativnost često mijenja važeću paradigmu u području djelovanja, redefinira normu, te prestaje biti novitet postajući priznat dio nove paradigme. Temelj kreativnosti je ići protiv mase. Pozitivno, poželjno odstupanje od konvencionalnog i stvaranje jedinstvenog osobnog identiteta može prijeći granicu i postati patološko, te dovesti do neprilagođenosti, neuroze,

manipulacije, antisocijalnog ponašanja i kriminaliteta. Jaimson (1993) je zaključio da i kreativnost i poremećaji raspoloženja proizlaze iz emocionalne nestabilnosti i pojačane osjetljivosti na vanjske stimuluse, (Cropley, Cropley,2011).

2.14.1. KREATIVNOST I NEUROZA

Carl Jung (1965) primijetio je da ljudi često postaju neurotični kada se zadovolje sa neadekvatnim ili pogrešnim odgovorima na životna pitanja koja vode emocionalnim odgovorima i zahtijevaju kreativna rješenja.

Averill i Nunley (2010), prihvaćajući Jungovo viđenje neuroze kao pogrešnih odgovora na životna pitanja koja zahtijevaju kreativna rješenja, zaključuju da će se kreativni pojedinci češće nego prosječna osoba suočiti s takvim izazovima, te je veća vjerojatnost da će dati pogrešne, kao i točne odgovore. Problem je u tome što na svaki postavljeni problem uvijek postoji puno više pogrešnih nego točnih rješenja, što povećava vjerojatnost pogrešnog odgovora.

Analizirajući poglede Dostojevskog, Jamesa i Ranka možemo izdvojiti tri teme važne za bavljenje tamnom stranom kreativnosti:

1. Konflikt ili borba poticaj je i za kreativnost i za neurozu
2. Nezavisnost od drugih i identifikacija s drugima bazične su, ali i konfliktne ljudske potrebe
3. Ljudi imaju izbor (slobodnu volju) u odlučivanju kako će emocionalni konflikti biti riješeni – neurozom ili kreativnim rješenjem.

Zahvaljujući dubljem emocionalnom proživljavanju situacija i događaja, jačoj svijesti o egzistencijalnim pitanjima, širini pogleda, te sklonosti preispitivanju, a ne nekritičkom prihvaćanju situacije, kreativni pojedinci češće su suočeni sa problemima depresivnosti, osjećajem nepripadanja i negativnim emocijama koje mogu rezultirati kriminalnim oblicima ponašanja u slučajevima kada ne postoji društveno prihvaćeni način na koji je moguće riješiti određeni problem ili situaciju. Neki od poznatih kreativnih pojedinaca koji su počinili primjerice suicid su Ernest Hemingway, Virginia Woolf, David Foster Wallace, Thomas Disch, Jimi Hendrix, Kurt Cobain, Janice Joplin, Van Gogh, Mark Rothko i Alan Turing.

Gabora i Holmes (2010) sugeriraju povezanost umjetnosti i njezinog stvaranja s mentalnom bolešću, depresijom i nasilnom energijom te postavljaju pitanje usmjerenja te povezanosti. Jedna od teorija odnosi se na stvaranje umjetnosti kao uzrok smetnji, te smatra da kreativni napori oslobađaju bol i patnju koju inače držimo u sebi. Umjetnik mora ući u podsvijest, te izvući intuitivne, često negativne asocijacije i misli na površinu, koje prosječan čovjek drži sakrivene od sebe i drugih.

Druga teorija, (Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010), smatra da umjetnost proizlazi iz patnje, te da sretan, dobro prilagođen pojedinac ne posjeduje dovoljno zanimljivu priču kao povrijeđen čovjek koji može iskoristiti puno resursa snažnih emocija za umjetničko djelovanje. Složenije objašnjenje veze između kreativnosti i poremećaja raspoloženja odnosi se na veću motivaciju pojedinca da riješi problem ili se izrazi kada je u negativnom afektivnom stanju, te stvara jače asocijacije kojima opet ima pristup kod vraćanja u negativno stanje. Tako se tvori međusobni utjecaj u kojem negativno afektivno stanje potiče umjetnost, te želja za stvaranje umjetnosti vraća pojedinca u negativno stanje.

Coleridge u svojim djelima sugerira da pjesnička energija dolazi iz opasnog, poremećenog, bolnog, demonskog mjesta. Prolazeći kroz krize propalog braka, karijere, ovisnosti o drogama, katastrofalne ljubavne afere, trenutke suicidalnosti i očaja, ostavio je većinu svojih djela nezavršeno, (Holmes, 1982; prema Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010). Bilo bi korisno za ovu temu, kao i za usmjeravanje kreativnosti prema pozitivnim oblicima, odgovoriti na pitanje kako se umjetnici nose sa posljedicama otvorenosti istovremeno prema ekstatičnoj inspiraciji i mračnoj podsvijesti.

Neki vide manifestacije kreativnosti kao proces dominacije, ograničavanja, stvaranja novih konvencija i ubijanja kreativne energije zaleđivanjem u slici ili pjesmi. No taj pogled zanemaruje nenamjerna, nepredvidiva, „živi“ aspekt kreativnosti, te vezu između kontroliranih aspekata kreativnosti i onih koji su izvan kontrole pojedinca. Umjetničke forme oblikuju kaotični sadržaj svijeta oko nas ili dubina podsvijesti, te pomažu umjetniku držati pod kontrolom svoj put u podsvijest i snažne emocije s kojima se suočava.

Iako ne možemo odstraniti nenamjernu i nepredvidivu prirodu kreativnosti, ugrađivanjem održive perspektive i prakse u naš svjetonazor možemo mijenjati putanju kreativnog procesa misli na način da negujemo kreativne ideje koje su u harmoniji sa svijetom.

III KREATIVNOST I DEVIJANTNOST

Moguće objašnjenje za greške u razumijevanju kreativnosti je njezina povezanost s devijantnošću koja se uglavnom shvaća i koristi kao negativna kategorija. Široko je rasprostranjen negativan pogled na devijantnost, korištenje izraza u negativnom kontekstu te povezivanje s lošim akcijama i posljedicama. Konotacije impliciraju neželjene posljedice, dok se, kada govorimo o devijantnosti, esencijalno radi o statističkoj kategoriji udaljenosti od prosjeka. Udaljenost od prosjeka ili norme implicira nešto što „nije normalno“, te devijantnosti daje negativnu konotaciju. Kreativnost je uvijek originalna, a originalnost zahtijeva novitete, jedinstvenost, neuobičajenost, tj., statistički gledano, devijantnost. Dakle, kreativnost je devijantna. Činjenica da su sve kreativne stvari originalne podrazumijeva da su devijantne, tj. različite od norme. Gledajući devijantnost kao odstupanje od norme, dolazimo do zaključka da je svaka kreativnost po svojoj definiciji devijantna. Originalnost zahtijeva odstupanje od norme, ali svako odstupanje od norme ne mora biti originalno niti kreativno, te svaka devijantnost ne mora biti kreativna.

Prema Mertonu (1968), devijantnost je kategorija odnosa prema uspostavljenim ciljevima društva i legitimnim načinima njihovog postizanja. Ako su obje kategorije prihvaćene, radi se o konformizmu. Inovatori odbijaju prihvaćena sredstva, ali zadržavaju ciljeve, dok ritualisti prihvaćaju sredstva, a odbijaju ciljeve. Kod ne prihvaćanja niti ciljeva niti sredstava radi se o povlačenju. Pobuna predstavlja odbijanje sredstava i ciljeva, te njihovo zamjenjivanje novim ciljevima i načinima njihovog postizanja.

Erikson (1962) ide korak dalje navodeći kako devijantnost nastaje kao posljedica nefunkcionalnog društvenog stroja, kada socijalne strukture ne uspijevaju prenijeti svoje potrebe ljudima.

3.1. STATISTIČKA DEFINICIJA DEVIJANTNOSTI

Statističke definicije devijantnosti obuhvaćaju i pozitivnu i negativnu kreativnost. Normalnom distribucijom dobivamo krivulju u obliku zvona koja pretpostavlja devijaciju koja je ispod prosjeka, kao i onu koja je iznad. Wilkens (1964) objašnjava kako je većina ljudskih ponašanja unutar prosjeka, dok nadprosječno dobra i nadprosječno loša ponašanja postoje na

krajevima distribucije, tj. spadaju pod devijaciju. Za njega, devijantno ponašanje je ponašanje koje se ne smatra normalnim, tj. prosječnim.

Heckert (1989) na primjeru francuskih impresionista objašnjava kako označavanje pojave devijantnom varira ovisno o vremenu i prostoru, te pozitivna devijantnost može biti proglašena negativnom u različitom društvenom i povijesnom kontekstu. Francuski impresionisti, proglašeni negativnom devijantnosti, kasnije su postali pozitivna inovacija nekonformizma u umjetnosti koja je dovela do razvoja novih standarda i evolucije umjetnosti.

3.2. POZITIVNA DEVIJANTNOST

Spreitzer i Sonenshein (2004) definiraju pozitivnu devijantnost kao namjerna ponašanja koja odstupaju od normi referentne grupe na častan način. Dodge (1985), predlaže definiranje pozitivne devijantnosti kao devijantnih radnji koje izazivaju povoljan društveni odgovor.

Unatoč općem negativnom pogledu na devijantnost, te koncentraciji na negativne primjere ponašanja kod definiranja i objašnjenja nekonformizma, stručna literatura potvrđuje koncept junačke devijantnosti, (Wolf, Zuckerman, 2012).

Closer (1962) opisuje devijantnost kao stvaranje normativne fleksibilnosti u društvu, dok Tittle i Paternoster (2000) govore o povezanosti devijantnosti sa društvenim promjenama.

David Dodge (1985) ističe problem ograničavanja na negativnu devijantnost koje onemogućava pogled na cjelokupni fenomen, te opisuje pozitivnu devijantnost kao radnje udaljene od normalnih koje donose pozitivne sankcije. Ben-Yehuda (1990) dodaje kako uključivanje pozitivne devijantnosti može dovesti do inovacije i promjene u pogledu na devijantnost.

Prijedlog o uključivanju pozitivne devijantnosti nije bio dobro prihvaćen među sociolozima, te je odbačen kao kontradiktoran. Sagarin (1985) smatra da koncept pozitivne devijantnosti komplicira i pomućuje kulturalno prihvaćanje devijantnosti kao negativnog ponašanja, te da se, gledajući iz pozicije društvenih odgovora, uvijek se radi o negativnoj radnji.

3.2.1. DEVIJANTNI JUNACI

Sociolozi obično definiraju devijantnost kao fluidni konstrukt, ovisan o danim socijalnim okolnostima, te nešto što samo po sebi nije ni pozitivno ni negativno, (Wolf, Zuckerman, 2012). Unatoč odbijanju apsolutističkih pristupa, većina studija devijantnog ponašanja implicitno ili eksplicitno predstavlja devijantnost kao moralno loše ili neutralno ponašanje. Takva literatura nepravredno poistovjećuje devijantnost sa neprihvatljivim akcijama. Neki od najvažnijih devijanata bili su vodeći u pozitivnim socijalnim promjenama. Devijantnim herojima smatraju se pojedinci koji krše nepravredne norme i zakone, suočavajući se sa posljedicama socijalne kontrole, dok istovremeno utječu na pozitivnu socijalnu promjenu, (Wolf, Zuckerman, 2012).

DuBois (1907) naglašava svrhu devijantnih junaka u isticanju i borbi protiv nepravde, koja ponekad nije očita sama po sebi, te je potrebna akcija koja će ju otkriti ljudima i pokrenuti promjenu.

Gilman u svojem radu „Žene i ekonomija“ (1898) govori o pojedincima koji se ne mogu prilagoditi postojećim uvjetima, posjeduju snažnu svijest o nepravdi i negativnim karakteristikama, te se bore za naprednije uvjete. Javnost u cjelini uglavnom je nezadovoljna njihovim akcijama, te joj se tek kasnije ukaže njihov razlog i svrha za postizanje naprednijeg društva i boljih uvjeta. Kada se radi o društvenom napretku, napredni pojedinci suprotstavljaju se sistemu normi koje potiču ili opravdavaju represivne, surove sisteme, da bi postigli humanije sisteme normi i napredak čovječanstva. Takvi napredni pojedinci izlažu se riziku izazivajući represivni sistem.

Dok svakodnevno razumijevanje kriminalnog ponašanja i devijantnosti generalno veže te termine uz negativno, loše i štetno za društvo, povijest i većina akademskih definicija devijantnog ponašanja pokazuju da nije tako. U različitim kontekstima, pravila i instrumenti socijalne kontrole mogu predstavljati nepravrednu i surovu društvenu snagu. Viđenje kršenja zakona koji promoviraju nepravdu i patnju kao moralnu obavezu može se pratiti kroz povijest među vođama koji su izazivali divljenje i pobunjenicima potaknutim moralnim pobudama. Njihova devijantnost možda je proglašena kriminalnom u danom vremenu, ali je naposljetku služila povećanju pravde ili smanjivanju patnje, često uz veliki rizik njima samima. Na početku su takvi pojedinci obilježeni kao devijantni ili osuđeni kao kriminalci od većine suvremenika, pogotovo onih na pozicijama moći, no s vremenom njihove nekonformističke akcije postaju prepoznate kao pozitivne i herojske.

Gandhi, Margaret Sanger, Phoolan Devi, Sophie Scholl, Chico Mendes, Harvey Milk, Frank Sepico, John Brown, Rosa Parks, Malcom X i Martin Luther King Jr. tretirani su kao odmetnici od struktura socijalne kontrole, da bi njihove akcije kasnije bile proglašene pravednima.

Često su devijantne akcije vodeća sila socijalne promjene koja kasnije biva proglašena junačkom. Aktivist, pobunjenik, heretik ili borac za pravdu može biti viđen istovremeno kao devijant i heroj u danom socijalnom kontekstu njegovih akcija.

Nesebična djelovanja pojedinaca koji su izazvali nepravedne zakone i opirali se opresivnim normama rijetko su razmatrana u sociološkoj literaturi o kriminalitetu i devijantnosti. Kriminologija je još manje spremna poticati razmatranja kako kršenje zakona može predstavljati društveno dobro ili izvor povoljnih socijalnih promjena. Uzevši većinu definicija kriminaliteta i devijantnosti, plemenite, altruistične akcije mogle bi vrlo lako biti smatrane devijantnima ili kriminalnima u različitim socijalnim kontekstima. Problem izostavljanja takvih primjera iz literature koja se bavi devijantnošću i kriminalitetom dovodi do nemogućnosti cjelovitog istraživanja te pojave. Širenjem koncepta pozitivne devijantnosti i oslanjajući se na klasične teoretske tradicije, devijantni junak ispunjava socijalnu ulogu kao važan agent progresivne socijalne promjene. Cjelovito razumijevanje kriminaliteta i devijantnosti nije moguće bez razmatranja pozitivnih akcija unutar tih pojava.

Većina koncepcija devijantnosti mogu se razumjeti kao dobre ili loše, kao i moralno neutralne. U slučaju kada je dominantna norma ili zakon u društvu nepravedan, kršenje ili opiranje s obzirom na nepravedan socijalni kontekst, bilo bi smatrano devijantnim, ali moglo bi biti prozvano i pozitivnim ili junačkim činom. Bez obzira na to, gotovo svi primjeri, suvremene teorije, studije i analize devijantnosti i kriminaliteta koncentriraju se na štetne postupke kršenja normi koji su smatrani lošima ili barem bizarnima.

Negativni pogled na devijantnost možemo pratiti počevši od sociološke literature koja pokriva teme i primjere devijantnosti kao što su kriminalitet, prostitucija, korištenje droga, mentalna bolest i kriminalitet bijelog ovratnika, te se odnosi na loše i štetne akcije ljudi usmjerene prema sebi ili drugima. U svim primjerima devijantnost je obilježena kao društveno negativna ili štetna, unatoč stvarnoj neutralnoj prirodi pojma. Priče o kriminalitetu, kao fikcija, često su pune junaka i zločinaca, dramtizirajući stvarne događaje i iskrivljujući percepciju javnosti o dobru i zlu.

Fokusiranje na negativna ili moralno neutralna ponašanja unutar kriminaliteta i devijantnosti, implicira negativnost i nepravедnost kršenja zakona i normi, te istovremeno ostavlja dojam da je konformizam i poštivanje zakona intrinzično pozitivno i pravедno. Predstavljanje takvih tema kao primjera devijantnosti dovodi do problema zbog stvaranja veze između kršenja pravila i štetnog, antisocijalnog ponašanja, prezentirajući kršenje pravila kao intrinzično determinirano ili sociopatsko ponašanje.

Takve koncepcije kriminaliteta i devijantnosti pojačavaju pogrešnu ali društveno prihvaćenu ideju o kriminalitetu i devijantnosti kao društvenim problemima koje treba izbjeđavati u svim situacijama i kontekstima. Ovaj pristup oblikuje mišljenje stručnjaka koji se bave sociologijom devijantnosti i kriminaliteta, u vezi koncepta devijantnosti, uzimajući konformizam kao pozitivnu, a devijantnost kao negativnu kategoriju bez obzira na situaciju i kontekst, pritom ignorirajući devijantnost koju možemo okarakterizirati kao junačku, altruističnu ili korisnu.

Unatoč prividnom konsenzusu na temu devijantnog ponašanja, nekoliko velikih teorijskih tradicija u sociologiji ne podržavaju takav jednostrani pristup razumijevanju devijantnosti i kriminaliteta.

Pomoću teorija konflikta može se objasniti kako se devijantnost na strani marginaliziranih grupa bori protiv opresivnih nametnutih pravila. Interakcionistički pristupi, kao što je teorija diferencijalne asocijacije mogu razmatrati proces kako devijantni junaci uče ideje i tehnike opozicije. Teoretski pristupi za razumijevanje devijantnosti mogu se koristiti u objašnjavanju devijantnog junaštva.

Razmatranje devijantnih heroja važan je čimbenik u rasvjetljavanju nastajanja devijantnosti te dodjeljivanja etikete junačkim činovima u danom socijalnom kontekstu.

Wolf i Zuckerman, (2012) definiraju junačku devijantnost kao nekonformizam koji povećava pravdu, smanjuje patnju ili krši opresivna pravila s namjerom mijenjanja normativnog konteksta. Takvi devijantni postupci krše zakon i povređuju pravila, te su altruističnog karaktera i učinjeni namjerno, bez obzira na osobnu korist ili štetu subjekta. Devijantni junak najčešće izazove početni odgovor u obliku neke vrste socijalne kontrole.

S obzirom da nije moguće pronaći specifične akcije koje su univerzalno osuđivane u svakom vremenu i prostoru, apsolutističke definicije devijantnosti nisu pretjerano korisne u

sociologiji. Pojmovi dobra i zla, pravog i pogrešnog, ovisni su o vremenu i mjestu, te se devijantnost može u potpunosti razumjeti samo u danom socijalnom kontekstu.

3.2.1.1. NOVI SMJEROVI ZA ISTRAŽIVANJA

Wolf i Zuckerman (2012), devijantno junaštvo određuju kao altruističko kršenje nepravednih ili opresivnih pravila sa svrhom poticanja društvene promjene, te u vezi s tim smatraju potrebnim bolje prepoznavanje i istraženost aspekata povreda normi koji poboljšavaju uvjete života ili povećavaju pravednost u sociološkim studijama. Literatura koja se bavi društvenim pokretima i promjenama trebala bi razmotriti ulogu devijantnog junaka kroz povijest i u modernom društvu.

Uključivanje devijantnih junaka i postupaka koji su doveli do socijalnih promjena u povijesni kontekst o kojem se govori značilo bi veliku dobit za sociologiju. Mnogi znanstvenici, mislioci, borci za građanska prava i aktivisti odgovaraju profilu devijantnih junaka. Biografije navjestitelja socijalnih, političkih i ekonomskih promjena pokazuju kako kriminalna i devijantna ponašanja mogu biti pravedna i moralno ispravna.

IV TEORIJE DEVIJANTNOSTI

Socijalni interakcionizam

Interakcionistička perspektiva uključuje kontekstualne faktore korištene u definiranju i označavanju devijantnog ponašanja, te pokazuje kako socijalni odgovori oblikuju značenje povezano s devijantnošću. Ta perspektiva pokazuje kako ponašanje može biti proglašeno devijantnim od dominantne grupe u specifičnom socijalnom kontekstu, ali i prepoznato kao altruistično i junačko od različite publike ili razdoblja.

Socijalni interakcionizam pristupa devijantnosti dopuštajući fleksibilnost u promjenama normativnih struktura i reakcija s obzirom na vrijeme, mjesto i publiku. Socijalne definicije i ponašanja proglašena devijantnima produkt su kompleksnih i snažnih procesa i percepcija određenih ponašanja oblikovana u različitim socijalnim okolnostima.

Bez obzira na različite koncepcije i definicije, devijantnost je fluidan, relativan pojam, produkt promjenjivih normi, reakcija, zakona i vladajućih struktura.

Devijantnost se često definira kao ponašanja ili vjerovanja koja kreiraju štetan odgovor ili krše normu ili zakon za koji se pretpostavlja da promovira društveno dobro.

U središtu interakcionističke perspektive nalazi se ideja devijantnosti kao društvenog izuma. Proces kreiranja devijantnosti uključuje povezivanje i dodjeljivanje značenja ponašanjima među različitim društvenim komponentama: pojedincima, postupcima, pravilima i normama, publikom i reakcijama društva (Dotter, Roebuck, 1998).

Stvaranje etikete devijantnosti rezultat je ponavljanih socijalnih akcija i reakcija te može biti pripisana mnoštvu nekonformističkih ponašanja koja mogu biti pozitivna, negativna ili neutralna. Definicija devijantnosti, kao i obilježavanje ponašanja devijantnim, ovisi o mnoštvu čimbenika, uključujući promjenjive socijalne norme, statuse i samorefleksiju devijanta. Prema interakcionističkom gledištu proces definiranja i proglašavanja devijantnosti, te posljedice toga, važnije su od samog čina.

Objašnjenja termina izazivaju rasprave među sociolozima, pri čemu neki preferiraju normativne definicije, opisujući devijantnost kao fenomen relativan s obzirom na norme danog društva (Clinard, Meier, 2008), dok mu drugi pristupaju kao ponašanjima stigmatiziranima od grupe (Goode, 2011).

Socijalni konstruktivizam

Prema pristupima socijalnog konstruktivizma, devijantnost je najbolje definirati kao nekonformizam koji proizvodi društveni odgovor. Nekonformistička ponašanja mogu biti dobra, loša ili neutralna, ovisno o društvenom kontekstu.

U skladu sa konstrukcionističkim pristupom razumijevanja kriminaliteta i devijantnosti, osoba može biti proglašena kriminalnom u jednom kontekstu, a u drugom ne, kao i stigmatizirana u svom vremenu, a slavljena kasnije. Devijantna ponašanja od uvijek su bila poticajna sila pozitivnih društvenih promjena.

Durkheim - funkcionalizam

Emile Durkheim bio je jedan od prvih sociologa koji je zagovarao društvenu relativnost devijantnosti, tj. kriminaliteta, tvrdeći da ne osuđujemo akciju zato što je kriminalna, već je akcija kriminalna zato što ju osuđujemo. Smatrao je da su akcije koje se smatraju devijantnima bazirane na predodžbi kolektivne svijesti o tome što je kriminalitet, a ne karakteristikama samog čina. Prema Durkheimu devijantna ponašanja ne moraju biti štetna za život grupe, te mogu učvrstiti društvenu koheziju i izazvati postojeće norme.

Durkheim govori o korisnoj socijalnoj funkciji kriminaliteta u smislu definiranja vrijednosti društva i pojačavanja socijalne solidarnosti. U svojem djelu, „Pravila sociološke metode“ (1895), bavi se kriminalitetom kao izvorom progresivne društvene promjene te ističe njegovu ulogu u preispitivanju i redefiniciji normi i vrijednosti društva na primjeru Sokrata.

Durkheimova tvrdnja uzrok je rekonceptualizacije uloge kriminaliteta u društvu. Prema funkcionalističkoj teoriji devijantnost ima pozitivnu funkciju za društvo, da dovede do potrebne društvene promjene. Sokrat je bio osuđen za svoje akcije, no one su potaknule potrebne pravne i etičke reforme, te je sada smatran junakom demokracije i akademske slobode. Kriminalitet nekada može služiti višem dobru i moralu društva u cjelini.

V KREATIVNOST I KRIMINALITET

Zbog razumijevanja povezanosti kriminaliteta i kreativnosti potrebno je reći nekoliko riječi o samom pojmu kriminalitet.

5.1. KRIMINALITET

Individualni delikt i kriminalitet ovise o sadržaju normi koje važe u nekom društvu, u određenoj kulturi ili supkulturi.

Za razliku od devijantnog ponašanja, što je puno širi pojam od kriminaliteta, te obuhvaća sva ponašanja koja odstupaju od norme, kriminalitet se odnosi samo na ona od tih ponašanja, koja su opisana u kaznenom zakonu određene države, kao i sankcije predviđene za počinitelje tih ponašanja. Što će se u određenom vremenu i prostoru smatrati kriminalitetom ovisno je o raznim socio-kulturnim i geografskim čimbenicima, te se kriminalitet može shvatiti samo relativno, kao određeni akt u relaciji prema društvu, njegovim normama i kulturi u kojoj se zbiva. Upravo je odjek na koji djelo pojedinca nailazi u društvu ili skupini značajan kriterij za utvrđenje njegova zločinačkog karaktera. Pod kriminalitetom se ne podrazumijeva kršenje onih društvenih pravila za koja nije predviđena kaznena sankcija.

Dok je, po tradicionalnoj kriminologiji, kriminalitet patološka i štetna društvena pojava, te je cilj kriminologije da otkrije uzroke i tako pridonese njegovu suzbijanju, za interakcioniste je kriminalitet rezultat raznovrsnosti. Delinkventi nisu ni lošiji ni bolesniji od drugih, oni su samo drugačiji, a njihovo ponašanje nije štetno, već je čak i funkcionalno kao svjedočanstvo postojanja osobne slobode i težnje za društvenim promjenama. Organi društvene kontrole, po njima, umjesto da suzbijaju, proizvode kriminalitet, jer što je društvo manje voljno tolerirati razlike u ponašanju, to više njih smatra devijantnima, te tako povećava njihov broj, (Singer, Vukadin, Mraović, 2002).

Neki teoretičari ideju kriminaliteta smatraju socijalnim konstruktom. Durkheim smatra da interesi pojedinca na vlasti i njihova potreba za samo-legitimacijom determiniraju kriminalitet, a ne priroda počinjenih djela, dok Felson (2002, prema Cromptley, Cromptley, 2013) tvrdi da društvo i pravosudni sistem proizvode kriminalitet.

Ideja kriminaliteta kao socijalnog konstrukta ovisnog o potrebama vladajućih struktura, te postupcima koji nisu opisani u zakonu, ali su po svojoj prirodi kriminalni, dok oni obuhvaćeni

zakonom ne moraju biti, otežava i komplicira objašnjavanje i razumijevanje kriminaliteta kao jednoznačne pojave. Zbog toga je jednostavnije držati se razumijevanja kriminaliteta u terminima kršenja propisanih zakona određenog društva, za koje su propisane kaznene sankcije.

5.2. GRANICA KREATIVNOSTI I KRIMINALITETA

Svaka kreativnost uključuje produkte i procese koji odstupaju od norme, te mogu izazvati socijalno odobravanje i biti prozvani kreativnima, ili neodobravanje, pri čemu se smatraju kriminalitetom. Na bazičnom nivou oba produkta su manifestacije kreativnosti. Isto ponašanje može biti kriminalno ili kreativno, ovisno o reakciji okoline. Nedostatak jasnoće oko granice kada devijantnost postaje negativna u očima promatrača komplicira činjenica da kriteriji koji određuju što je prihvatljivo a što nije ovise ne samo o društvu, već se mijenjaju tijekom vremena unutar istog društva. Brower i Stahl (2011) navode primjer Carrola i Schielea, u kojem su oba umjetnika koristila maloljetne djevojke kao modele za aktove. Schiele je bio osuđen i zatvoren zbog toga što se početkom dvadesetog stoljeća počela obraćati pozornost na mogućnost seksualnih implikacija takvog djela. Carroll zbog svojeg rada tijekom devetnaestog stoljeća nije imao nikakve posljedice. Autori povezuju promjenu u shvaćanju djece kao objekata seksualne želje uz djelovanje Freuda.

Kreativnost i kriminalitet je moguće percipirati kao alternativne ekspresije devijantnosti. Durkheim tvrdi da je kriminalitet determiniran interesima autoriteta i njihove potrebe za samo-legitimacijom, a ne prirodom konkretnog čina. Brower i Stahl (2011) daju primjere kreativnih pojedinaca čija su ponašanja proglašena kriminalnima, te dovela do ozbiljnih sankcija: Giordano Bruno je spaljen na lomači 1600. zbog tvrdnje da se zemlja okreće oko sunca, dok je Gandhi osuđen na 8 godina zatvora zbog pasivnog otpora opresivnom režimu.

Eysenck (1995) predlaže biološku pozadinu kreativnosti i kriminaliteta, nisku razinu pobuđenosti, zbog koje se neki pojedinci upuštaju u rizična ponašanja kriminalnog karaktera, dok drugi postižu uzbuđenje kreativnim akcijama.

Salcedo-Albaran (2009) smatra da su iz perspektive društvenog okruženja pozitivna kreativnost i kriminalitet polarne suprotnosti iste dimenzije koja uključuje proces kršenja

pravila. S jedne strane radi se o kršenju pravnih pravila a s druge običajnih, te se razlikuju prema ulozi s obzirom na dobrobit društva. Bodankin i Tziner (2009) u vezi s tim razlikuju destruktivnu i konstruktivnu devijantnost, naglašavajući važnost posljednje za razvoj i društveni napredak. Mainemelis (2010) navodi primjer kreativne devijantnosti u obliku direktnog prkosa ignoriranjem naredbi nadređenih što rezultira nastajanjem kreativnog produkta, (Cropley, Cropley, 2011).

Gamman i Raein (2010) smatraju da umjetnici kršenjem pravila pokušavaju srušiti tabue i predrasude u službi općeg dobra, te su pri tome orijentirani na grupu što čini njihovo kršenje pravila prosocijalnim, dok počinitelji teže sebičnim ciljevima bez obzira na posljedice za druge, ili čak s ciljem koji uključuje nanošenje štete drugima. Autori smatraju da ta razlika odražava pesimizam kriminalne populacije, nasuprot optimizmu osoba koje koriste kreativne načine za postizanje pozitivnih ciljeva. Optimizam vodi uvjerenju da se kršenjem pravila može postići nešto društveno važno, te se u nedostatku takvog vjerovanja počinitelji usmjeravaju na vlastitu trenutnu i neposrednu dobit.

Kampylis i Valtanen (2010) smatraju namjere, planove i vrijednosti pojedinca važnima kod razlikovanja pozitivne kreativnosti i one u službi kriminalnih aktivnosti. Društveno prihvaćeni kreativni pojedinci iskazuju visoku razinu empatije i nisku razinu parazitizma, dok kod počinitelja vrijedi suprotno. Iako su i kreativnost i kriminalitet povezani uz traženje uzbuđenja, kod kriminaliteta se ono povezuje uz visoku razinu impulzivnosti i manjak samokontrole, dok kod kreativnosti postoji visoka samokontrola i niska razina impulzivnosti (Kipper, Green, Prorak, 2010; Dacey, Lennon, 1998; prema Cropley, Cropley, 2011).

Gabora i Holmes (2010) tvrde da je nekim pojedincima u interesu nejasna granica između kreativnog i antisocijalnog ponašanja. Kreativnim pojedincima to može stvoriti predodžbu vlastitog života kao zanimljivijeg i romantičnijeg, dok drugi neuspjeh zbog nedostatka talenta ili znanja mogu opravdati društvenim neprihvatanjem. S druge strane, počiniteljima daje mogućnost predstavljanja sebe kao romantičnih junaka koje je društvo natjeralo na činjenje kaznenih djela, žrtava koje se bore protiv nepravde ili društvenih dobročinitelja koji otkrivaju ljudima slabosti sistema. Intervencijama kao što su ometanje prometa, uništavanje laboratorija za testiranje na životinjama i slično pojednici daju reformističko značenje i svrhu potkopavanja represivnih struktura u društvu, (Brisman, 2010; prema Cropley, Cropley, 2013). Širenje interneta u sve dijelove života društva i pojedinaca dovelo je do nove vrste aktivista koji koriste taj medij kako bi provalili u sustave industrijskog, vojnog ili socijalnog

sektora i uništili ili izmijenili informacije, ili objavili tajne podatke određenih organizacija, sa svrhom otkrivanja prijevара i manipulacija.

Ponašanje kreativnih počinitelja i društveno priznatih kreativnih pojedinaca pod utjecajem je istih bioloških pogona, ali se događa na različite načine i ima različite rezultate, (Cropley, Cropley, 2011).

Kreativnost nije karakteristika koja se može povezati s populacijom počinitelja kaznenih djela općenito. Kreativni počinitelji predstavljaju malu grupu unutar te populacije, kao što je slučaj sa kreativnim pojedincima unutar opće populacije.

Ono što se u nekom periodu ili društvu smatra kreativnim, u drugom može biti odbačeno kao uvredljivo, nedolično ili zabranjeno. Shakespearove drame bile su smatrane nepristojnima, te su morale biti prilagođene kako bi bile prikladne za publiku.

Društveno okruženje može proglasiti ljude koji proizvode novitete kao ekscentrične, mentalno bolesne ili kriminalne. Ako društvo prihvati novitet, osoba se smatra kreativnom, ali ako je reakcija negativna, osoba je proglašena kriminalnom ili ludom, bez obzira na to što se može raditi o istom činu u različitim vremenima ili mjestima. S obzirom na to, nije ključna sama devijacija od uobičajenog, nego reakcija društva na tu devijaciju, tj. hoće li biti prihvaćena ili osuđena.

Neke studije koje se bave negativnim aspektima kreativnosti, prema njima se odnose kao fundamentalno pozitivnim. Brisman (2010, prema Cropley, Cropley, 2013), govori o kreativnom kriminalitetu koji ima pozitivan cilj u potkopavanju represivnih struktura u društvu. Istaknuo je da pojedinci koji krše zakon iz tog razloga sebe smatraju društvenim reformatorima koji teže razotkrivanju nepravde, zlostavljanja i nasilja počinjenog od strane vlade, policije i velikih korporacija.

Studija koju su proveli Kaufman, Cropley, Chiera i White sa gotovo 600 studenata u SAD pokazala je da postoji tendencija manjeg osuđivanja kriminaliteta koji sadrži aspekte kreativnosti. Najkreativnije akcije bile su percipirane kao moralno i pravno dvosmislene, osim u slučajevima ekstremno nasilnih djela. Kombinacija moralne dvosmislenosti i generacije efikasnog noviteta dovodi do divljenja i nevoljnosti da se ponašanje osudi, te kao posljedica dolazi do blagosti prema kriminalitetu.

Ispitanici povezuju legalne akcije i rješenja sa nižom razinom zle namjere, dok ilegalne akcije koje uključuju smrt ili uništenje imovine povezuju sa visokom razinom zlonamjernosti. Ti podaci pokazuju da je percepcija zlonamjernosti ponašanja uvjetovana percepcijom legalnosti i destruktivnosti ponašanja. Percipirana kreativnost najviša je kod akcija za koje se ne može jasno procijeniti jesu li moralno ispravne ili neispravne, a najniža kod procjene akcija koje su ilegalne i nenasilne. Sasvim legalne i ilegalne nasilne akcije procijenjene su srednje kreativnima. Ti rezultati su značajni kao dokaz da prosječna osoba ne mora povezivati kreativnost samo sa pozitivnim. Legalno i moralno dvosmislene akcije predstavljaju područje sa najmanje ograničenja, gdje postoji najveća mogućnost za novitete. Amabile (1996) navodi toleranciju dvosmislenosti kao osnovnu vještinu vezanu uz kreativnost.

Kada je akcija ilegalna rjeđe će biti procijenjena kreativnom. Tendencija ispitanika da percipiraju zlu namjeru u ovisnosti o okolnostima i kontekstu ide u prilog Runcovoj tvrdnji (2010), da proces u pozadini kreativnih produkata nije pozitivan ili negativan, tj. podložan vrijednosnoj procjeni.

Kreativniji pojedinci češće imaju strože kriterije kod procjene kreativnosti, kao i oni koji su manje orijentirani na zajednicu i više individualistički.

5.3. ZAJEDNIČKE KARAKTERISTIKE KREATIVNOSTI I KRIMINALITETA

Kreativni pojedinci, kao i počinitelji kaznenih djela izlažu se riziku da bi postigli svoj cilj, u nadi da će njihov projekt proizvesti željenu korist. Razlika je u pogledu umjetnika i dizajnera koji u svojem radu vide kolektivnu korist i u većini slučajeva potaknuti su socijalnom empatijom, a ne osobnim profitom. Postoje i primjeri kreativnih pojedinaca koji su potaknuti na svoj rad sebičnim razlozima i vlastitim egom, te nisu ograničeni moralnim preprekama kod postizanja svog cilja.

Lynn (1971), dijeli kriminalna ponašanja na:

- Agresivna – nemogućnost kontrole impulsa, velika vjerojatnost da budu uhvaćeni
- Neadekvatna – sitni oblici kriminaliteta za manji profit
- Kreativna – većina ne biva uhvaćena u svojim protuzakornim aktivnostima zbog svoje vještine i talenta, koje im osiguravaju uspjeh

Kreativni pojedinci i uspješni počinitelji dijele kapacitet za divergentno mišljenje (Hudson, 1967). Uspješni počinitelji koriste i konvergentno i divergentno mišljenje, iako ne moraju biti sposobni objasniti svoj proces, što umjetnici postižu reflektivnom metodologijom. Ono što im je zajedničko je praktični dio procesa koji uključuje provođenje kompleksnih projekata kako bi došli do željenog cilja, čak i kada ne mogu računati na nikakvu pomoć formalne metodologije.

Kees Dorst (2003) objašnjava kako umjetnici i dizajneri neprestano traže prilike za inovacije i promjene, koje im pružaju mogućnosti za interakciju ideja, materijala, tehnologije i socijalne situacije i promjenu, često vezanu uz preuzimanje rizika. U tom smislu, kreativni pojedinci su agenti promjene (i pozitivne i negativne) na strateškom i konceptualnom nivou. Oportunizam može dovesti do korištenja različitih prilika i uspjeha u zadacima koje si postavljaju.

Howard Becker (1963), piše o osjećaju otuđenosti zbog kojeg se kreativni pojedinci, isto kao i počinitelji kaznenih djela, smatraju drugačijima, što im dopušta novi pogled na svakodnevni život i realnost, te nalaženje inovativnih načina i rješenja.

Viđenje nedostataka situacije i razmišljanje izvan okvira dopušta kreativnim pojedincima uviđanje ograničenja u razmišljanju i okolnostima, te rješavanje i mijenjanje situacije. Povezivanje ideja, situacija i događaja koje na prvi pogled nije moguće povezati, pronalaženje smisla, te sposobnost prilagodbe, korisne su karakteristike u stvaranju konteksta koji utječu na sposobnost učenja, prilagodbe i inovacije (Aaltonen, Barth, 2005).

Ideja povezanosti kreativnosti i kriminaliteta sa potrebom da se bude drugačiji, izvan norme, potrebom korištenja divergentnih, a ne konvergentnih rješenja, provlači se kroz mnogu literaturu (Gladwell, 2008). Kreativnost se često izjednačava sa nekonformizmom, te se uspješni kreativni pojedinci, kao i počinitelji kaznenih djela, smatraju osobama koje vole riskirati, nekonformistima, često sa drugačijim sustavom normi i poticaja od većine populacije.

I pozitivna i negativna kreativnost potaknuta je visokom razinom nezadovoljstva, pobunjeničtva, rizika i traženja uzbuđenja. Važna karakteristika za razlikovanje osoba koje koriste kreativnost za pozitivne i negativne ciljeve je razina empatije koja je kod kreativnih osoba viša od prosjeka, a kod kriminalne populacije niža.

Johnson predlaže mjerenje veze između kreativnosti i kriminaliteta pomoću 3 kategorije:

1. Kreativni potencijal zatvorenika ili identificiranih delinkvenata
2. Korelacija između kriminalnih i kreativnih tendencija nedelinkventne populacije
3. Kriminalno ili sociopatsko ponašanje kreativnih pojedinaca

Prema nekim istraživanjima broj osoba koje imaju disleksiju viši je među kreativnom i kriminalnom populacijom. Raein (2003) govori o 16 do 20% studenata umjetnosti i dizajna kojima je potvrđena disleksija, dok Morgan i Klein (2000) ističu studije iz Engleske, SAD-a i Švedske prema kojima 30 do 52% zatvorske populacije tih zemalja ima disleksiju. Koncentracijom na negativne aspekte koji uključuju poteškoće u čitanju i pisanju, često se zanemaruju mogućnost ubrzanog vizualnog prepoznavanja i vještine holističkog razmišljanja koje prate disleksiju. Tretirajući ju kao bolest lišava ju se prednosti, te povezuje s delinkventnim ponašanjem i razvojem antisocijalnog i kriminalnog životnog stila.

Sposobnost da se skenira, uoči i iskoristi situacija konzistentna je karakteristika nekih kriminalnih, kao i mnogih kreativnih pojedinaca. Anthony Julius (2003) tvrdi kako je umjetnik snalažljiv i amoralan u želji da ostvari svoj projekt koliko i kriminalac.

Degas, (prema Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2012), piše kako slikanje zahtijeva toliko lukavosti, nestašluka i pokvarenosti koliko je potrebno za počinjenje kaznenog djela, te savjetuje nove umjetnike da budu nepošteni.

Rezultati istraživanja sugeriraju da se do određene razine osobnost može koristiti kao prediktor budućeg devijantnog i antisocijalnog ponašanja, te je relativno stabilna tijekom života, (Gudjonsson, Sigurdsson, 2004; Mak, Heaven, Rummery, 2003; Schaeffer, Petras, Ialongo, Poduska, Kellam, 2003).

Osobine koje se najviše povezuju uz devijantno ponašanje također koreliraju sa kreativnošću. Kreativnost u kognitivnom obliku, kao devijantnost, može se opisati kao strategija rješavanja problema, kojoj je cilj riješiti određeni problem koristeći kreativna rješenja.

Julius (2002) kao zajedničke karakteristike navodi sposobnost procjene okoline i primjećivanja i korištenja povoljne situacije, te korištenje divergentnog mišljenja za postizanje praktičnih ciljeva. Gladwell (2008) tvrdi da se počinitelji, kao niti kreativni pojedinci, ne smatraju dijelom društva, te svjesno stoje izvan društvene svakodnevice i traže prilike za ostvarenje svojih ciljeva.

Zajedničke karakteristike pozitivne i negativne kreativnosti uključuju sposobnost prepoznavanja prilike, svijest o postojanju problema, stvaranje udaljenih asocijacija i neočekivanih veza, sposobnost redefiniranja problema i prepoznavanja i formuliranja uspješnih strategija rješenja. Sposobnost udaljavanja od normi može biti konstruktivno i povezano s pozitivnom kreativnošću, dok je destruktivna devijantnost karakteristika negativne. Kršenje pravila koje se odnosi na nezakonska pravila, kao što je razbijanje društvenih konvencija, aspekt je pozitivne kreativnosti, dok kada se radi o kršenju zakona govorimo o kriminlitetu.

5.4. DISTRIBUCIJA KORISTI

Unatoč tamnoj strani, možemo gledati na kreativnost kao generalno pozitivnu. U vezi s tim Jasper (2010) ističe kako važan i efikasan novitet uvijek nekome donosi korist, inače ne bi bio važan i koristan, te ne možemo govoriti o prisutnosti koristi od kreativnosti, nego o distribuciji koristi.

Sternberg (2010), navodi tri dimezije koristi od kreativnosti: intrapersonalna, koja se odnosi samo na subjekt, interpersonalna, koja uključuje i druge, i ekstrapersonalna koja uključuje korist za društvo. Prosudba je uvijek ovisna o mišljenjima onih na koje utječe konkretna akcija. Korist je subjektivna kategorija, te je shvaćanje nečega kao pozitivnog ili negativnog relativno s obzirom na sudionike. Kreativni kriminalitet je iz perspektive počinitelja pozitivan, jer za njega ima intrapersonalnu korist, no zbog asimetrične distribucije koristi, koja postoji samo za subjekt na štetu ostatka zajednice ili društva, te ne postoji ravnoteža između pozitivnog i negativnog već su negativne posljedice veće od koristi, ta kreativnost je negativna.

Koncept relativne koristi od kreativnosti vidljiv je na primjeru Srpanske urote 1944., koja je imala kao cilj ubojstvo Hitlera, te je očito predstavljala kršenje zakona. Iako su sljedbenici nacizma imali negativan stav prema bilo kojoj kreativnosti korištenoj sa takvom svrhom, i u to vrijeme postojao je velik broj pristaša akcije unutar i izvan Njemačke, te bi se velik broj ljudi složio da su motivi urotnika bili pozitivni s obzirom na ekstrapersonalnu korist, iako su bili negativni za Hitlera.

5.5. KRIMINALITET KAO SREDSTVO KREATIVNOSTI

Kod postavljanja granice između kreativnosti i kriminaliteta važno je obratiti pažnju na motive koji potiču određenu akciju i svrhu koja se time želi postići. Postoje brojni primjeri konceptualnih umjetnika koji su koristili prijestupnička ponašanja kako bi se umjetnički izrazili o društveno važnim temama.

Gamman i Raein (2010) ističu da određeni broj umjetnika svjesno i namjerno prelazi granicu zakonskog djelovanja zbog uvjerenja da će njihove akcije služiti općem dobru razbijanjem tabua ili otkrivanjem tamne strane društva. Razmišljanje izvan okvira dovodi kreativne osobe u opasnost da prijeđu granice dopuštenog ponašanja.

Od nadrealista do situacionista, mnogi umjetnički pokreti koriste anarhističke i transgresivne, ponekad i kriminalne strategije kako bi izrazili svoje mišljenje o socijalnim pitanjima.

Ideja o ulozi umjetničkih prijestupa u propitivanju društvenog stanja utjecala je na mnoge generacije.

Primarna svrha kriminalne akcije je postizanje kreativnog efekta, pri čemu kreativna osoba može biti gotovo nesvjesna kršenja zakona, ili takvu akciju vidjeti kao način postizanja publiciteta za svoje djelo. U tom slučaju kreativnost je primarna aktivnost, dok kriminalitet služi kao sredstvo pojačanja efekta ili nastaje kao slučajna posljedica, (Cropley, Cropley, 2011).

Profesionalni provalnici posjeduju slične kreativne karakteristike potrebne da bi uočili slabosti u dizajnu i sigurnosnim sistemima, no ne koriste ih kako bi se kreativno izrazili i ostavili svoj komentar na društveno stanje (barem ne kao primarni cilj – počinjeno kazneno djelo sa sociološkog aspekta može se smatrati kritikom postojećeg stanja u društvu).

Modna industrija, kao i ostali dijelovi umjetnosti i dizajna, ponekad koristi prijestupnička ponašanja ili imitaciju istih kako bi iskazala svoj stav. Takve akcije rijetko imaju namjeru nekome naštetiti, već izbaciti publiku iz rutine, poznatog i sigurnog. Iako neke kriminalne aktivnosti imaju slične karakteristike, glavna razlika je u nanošenju štete drugima, te razmišljanju o tome kakav će utjecaj određeni postupak imati na ljude ili zajednicu/društvo. Umjetnici i počinitelji kaznenih djela mogu pronalaziti zadovoljstvo u otkrivanju ili propitivanju struktura moći, što zahtijeva visoke sposobnosti i hrabrost, koristeći pri tome drugačije načine postizanja tog zadovoljstva.

Određeni suvremeni kreativni pojedinci prekršili su zakone narušavajući javni red i mir, koristeći ukradene dijelove ljudskog tijela ili vrijeđali vjerske simbole izazivajući oštre reakcije javnosti.

Neki umjetnici, kada za to vide potrebu, posežu za prijestupničkim radnjama kako bi dali svoj komentar, često izazivajući pritom bijes javnosti. Od djela koja samo dio javnosti smatra uvredljivim zbog svojeg sadržaja (npr. Serrano, „PissChrist“, 1987), do onih koji odu korak dalje počinjenjem pravog kaznenog djela u svrhu iskazivanja svojeg mišljenja. Neke primjere takvih radnji nalazimo kod Roberta Mapplethorpea koji je oteo i zlostavljao model, te fotografiranjem zabilježio proces. Sophie Calle uhođenjem je htjela izložiti ranjivost promatranog pojedinca. Andrew Savage je fotografirao i izložio ukradenu robu kako bi usmjerio pažnju na problem vlasništva. Jan de Groot (2007) bavio se pitanjem identiteta lažirajući svoju smrt nakon što su ga iz galerije odbili riječima da je „mrtav kao umjetnik“. Anthony-Noel Kelly (1997) ukrao je anatomske uzorke s medicinskog fakulteta da bi napravio pozlaćene gipsane odljeve, što je izazvalo kontroverzne reakcije i bijes kada su neka od lica modela prepoznata od strane rođaka. Optužbe za krađu odbijene se temeljem pravnog poimanja tijela koje se ne smatra vlasništvom te se ne može posjedovati niti ukrasti. Osim akcijama koje su očito bile u okvirima kriminaliteta, njegova vjerodostojnost kao umjetnika dovedena je u pitanje i korištenjem neodgovarajućeg, jeftinog materijala, nedostojnog takve umjetničke izjave (Wildgoose, 2002; prema Cropley, Cropley, 2011).

U određenim političkim režimima pojedinci se stalno nalaze pred izazovom s obzirom da kreativno i umjetničko izražavanje u svojim temeljima sadrži preispitivanje starih i pronalaženje novih rješenja. Iako je nezadovoljstvo vladajućih struktura djelovanjima koja preispituju njihovu svrhu očitije u totalitarističkim režimima, nikakav režim nije spreman poticati stvaranje umjetnosti na svoju štetu. Najveća je razlika u iskorištavanju i usmjeravanju umjetničkog djelovanja u svrhu promoviranja vladajućih struktura u totalitarnim režimima. Umjetnost koja se suprotstavlja djelovanju u službi sistema, te preispituje vladajuću ideologiju smatra se kriminalnom aktivnosti koja nosi svoje posljedice, (Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010).

5.6. KREATIVNOST U SLUŽBI KRIMINALITETA

Kada je šteta kreativne akcije očita, ali prihvaćena od počinitelja, ili postoji kao glavni cilj kreativnosti, radi se o zlonamjernoj kreativnosti (Kropley, Kaufman, Cropley, 2008). Kriminalna akcija je cilj, a kreativnost sredstvo kojim se povećava njezina učinkovitost. U slučaju kršenja zakona, koristan produkt funkcionalne kreativnosti može biti novi način dolaženja do imovine ili novca žrtvi, ili bijega iz zatvora.

Funkcionalna kreativnost ima posebnu važnost u raspravi o kreativnosti i kriminalitetu. Kreativni kriminalitet uključuje namjernu primjenu važnih i efikasnih noviteta za konkretnu dobit. Cropley i Cropley (2013), navode primjer krađe umjetničkih djela u Veneciji u kojoj je grupa od četiri osobe tijekom perioda od deset godina uspjela ukrasti preko četrdeset vrijednih umjetničkih djela i osigurati si dobar život. Koristeći identifikaciju vrijednih djela, pristup fotografskom studiju koji je omogućio jednostavnu produkciju kopija, te pristup originalima koji je omogućio jednom od članova da ih zamijeni unaprijed pripremljenim kopijama.

Rezultati istraživanja pokazali su da počinitelji kao grupa iskazuju nisku razinu kreativnosti i sposobnosti rješavanja problema, (Eisenman, 2008), što dovodi do zaključka da kreativni počinitelji nisu reprezentativni za tu skupinu, već predstavljaju mali dio populacije počinitelja.

I kreativni pojedinci i počinitelji spremni su koristiti rizične strategije kako bi izazvali postojeći poredak i postigli svoje ciljeve. Gladwell smatra da se počinitelji, kao i kreativni pojedinci, drže izvan društvene svakodnevice i traže prilike za ostvarenje svojih ciljeva, (Cropley, Cropley, 2011).

5.6.1. BIOLOŠKA ORUŽJA

Oružja masovnog uništenja neupitno nose negativne konotacije – smrt i uništenje, ljudsku patnju, zle namjere, itd. Kreativni proces uključen u dizajniranje tih oružja, koja uključuju nuklearna, kemijska i biološka, nije toliko jednoznačan da ga je moguće svesti samo na namjeru nanošenja patnje. Motivacija za kreiranje takvih oružja može uključivati želju da se zaštiti domovina od vanjskih i unutrašnjih prijetnji, da se odvrati napad, te preveniraju masovni gubitci. S druge strane, motivacija može biti želja za rješavanje znanstvenih problema, te mogućnost kreiranja novih oružja postaje slučajni rezultat napora koji su imali pozitivne ciljeve, kao što su kreiranje novih cjepiva ili lijekova. U takvim slučajevima

moгуća je koegzistencija pozitivne i negativne kreativnosti, te se nameće pitanje kako osobe uključene u proces percipiraju i internaliziraju svoje akcije.

Zaitseva (2010, prema Cropley, Cropley, Kaufman, Runco, 2010) se ovim pitanjem bavi kroz Sovjetski program za biološka oružja s kraja 2. Svjetskog rata. Taj program značajan je zbog toga što zahtijeva suprotstavljanje dva naizgled suprotna napora: traženje i razumijevanje cjepiva za spašavanje života i kreaciju smrtonosnih virusa i bakterija sposobnih ubiti velik broj ljudi. To je dovelo do problema kognitivne disonance za većinu sovjetskih znanstvenika, čije rješavanje je često bilo teško ali nužno za uspješno funkcioniranje unutar sovjetskog sistema. Proučavanjem sovjetskog programa bioloških oružja dotičemo se i važne teme snažnog političkog utjecaja i kontrole kreativnog procesa. Totalitarna vlada Sovjetskog saveza skrivala je negativne namjere predstavljajući proces kroz pozitivne ciljeve, te kanalizirajući i kontrolirajući kreativni proces da bi se postigli željeni ciljevi.

Proučavanje razvoja bioloških oružja važno je kod razumijevanja procesa negativne kreativnosti zbog mogućnosti da istovremeno budu i pozitivna i negativna, ovisno o krajnjoj upotrebi, tj. dominantnim vrijednostima koje ju determiniraju.

Definicija bioloških oružja identificira ih kao mikroba ili druga biološka sredstva ili otrove bez obzira na njihovo porijeklo i metodu produkcije, u vrstama i količinama koje nemaju opravdanja u profilaktičkim, zaštitnim i drugim mirnim ciljevima; oružja, opremu i sredstva dostavljanja dizajnirana za upotrebu kao sredstva ili otrovi za neprijateljske ciljeve ili u oružanom sukobu.

Da bi obranili državu od smrtonosnih virusa, znanstvenici su morali istražiti i objasniti viruse i bakterije koje mogu biti pretvorene i korištene kao oružje. Program je bio uspješno skrivan kao defenzivno istraživanje zbog kriminalne prirode i sukoba sa internacionalnim zakonima. Fokus je bio na pronalaženju patogenih tragova (svojstava) imunih na antibiotike za koje nisu postojala poznata cjepiva. (Wheelis, Rozsa, Dando, 2006).

Unatoč internacionalnom konsenzusu da se zaustavi razvoj, produkcija i korištenje bioloških oružja, istraživanja su se nastavila pod krinkom civilnih istraživanja.

Države kao što su SAD, Francuska, Velika Britanija, također su radile na istraživanju bioloških oružja s ciljem manipulacije bioloških sredstava i virusa kako bi zadržale vanjske neprijatelje ili nanijeli neprihvatljivu štetu drugoj strani zaražavanjem velikog dijela populacije i oružanih snaga.

Sovjetska vlada držala je pod čvrstom kontrolom smjer, sadržaj i implementaciju bioloških oružja. Država je dijelila zadatke, zahtijevajući disciplinu i podređenost sudionika i prateći znanstvenike u privatnom i profesionalnom životu. Sva istraživanja su se odvijala pod objašnjenjem njihove važnosti za nacionalnu sigurnost, da bi se odbile prijetnje sa zapada.

Ulazeći u motivaciju znanstvenika koji su sudjelovali u razvoju biološkog oružja, možemo razlučiti dvije kategorije motivacijskih faktora: osobne i ideološke. Gledajući iz osobne perspektive, uključenost u tajne državne poslove, za koje su odabrani samo posebni, mnogima je bila privlačna. Iako nisu mogli podijeliti s prijateljima i obiteljima prirodu svog posla, samo to što su bili odabrani od države za posebne zadatke bilo je dovoljno uzbudljivo. Element prestiža koji prati takav posao vodi do konkretnih prednosti kao što su više plaće, bolji životni uvjeti, te pristup najboljoj opremi, koja nije dostupna ostalim znanstvenicima. Najšira osobna motivacija vjerojatno je mogućnost za neograničena znanstvena istraživanja koristeći neograničene državne resurse. Sistemom mamljenja pogodnostima i kažnjavanja neposlušnosti i odbijanja dodijeljenih tajnih zadataka, vlada je osiguravala sudjelovanje znanstvenika koji su zbog sistema šutnje i tajnosti zadataka o kojima nisu smjeli ni sa kime razgovarati, naučili ne preispitivati prirodu posla koji rade.

Osim osobnih faktora znanstvenici su bili motivirani i snažnim ideološkim razmatranjima. Sovjetski režim je pružao obilna ohrabrenja i propagandu za takva istraživanja, naročito s obzirom na patnje koje su ljudi doživjeli tijekom 2.svjetskog rata od vanjskih neprijatelja, zbog čega su imali potrebu za sigurnosti i zaštitom države. Snažno vjerovanje u neposrednu ugroženost države od zapadnih zemalja dovelo je do patriotizma znanstvenika koji su vjerovali u važnost svog rada za zaštitu države. Usmjeravajući se na koegzistenciju pozitivne i negativne kreativnosti na ovom primjeru, s jedne strane postoji želja da se zaštiti država i životi mnoštva ljudi, te s druge namjera kreiranja smrtonosnih virusa za koje ne postoji lijek, s ciljem ubijanja tisuća ili milijuna ljudi. Situaciju dodatno komplicira i činjenica da neki znanstvenici vide samo znanstveni aspekt svog rada ne uzimajući u obzir etičke dileme koje se postavljaju kod određenih istraživanja. Kreaciju novih oružja vide samo kao rješenja znanstvenih problema, ignorirajući posljedice tog procesa. Isticanje niza potrebnih saznanja koja su dovela do spoznaja potrebnih za konačnu izradu takvih oružja pomaže nekima od znanstvenika da se ograde od konačnih načina korištenja njihovih izuma. Također napominju da je za učinkovitu obranu nužno da se određeno oružje istraži i upozna, što se slaže sa izgovorom o defenzivnim namjerama. Takva reformulacija prirode posla važan je dio procesa nošenja s kognitivnom disonancijom kontradiktornih ideja.

Kasnije, promjenom političke strukture i prestankom tajnosti, dobivši mogućnost govora o prethodnim aktivnostima, neki istraživači i dalje su inzistirali na važnosti njihova istraživanja za zaštitu i dobrobit države, dok su drugi smatrali da su izdali svoju dužnost liječnika prihvativši zadatke koji su u suprotnosti sa njihovom zakletvom.

Sovjetski režim kontrolirao je kreativni rad svojih znanstvenika te kanalizirao njihovu kreativnost prema postignućima u korist režima. Tijekom tog procesa, znanstvenici koji su u njemu sudjelovali bili su prisiljeni prevladati kognitivnu disonancu zbog eliminacije prilika za kritiku, slobodu znanstvenih razmjena i raspoloživosti alternativnih privlačnih mogućnosti zaposlenja.

5.6.2. ATOMSKA BOMBA

Izum atomske bombe važan je dio istraživanja negativne kreativnosti zbog znanstvenih otkrića koja su dovela do mogućnosti izrade krajnjeg produkta, te zbog nesumnjivo negativnih i razarajućih ciljeva i posljedica takvog produkta kreativnih aktivnosti. Iako kod većine atomska bomba ima neupitno negativne konotacije, dio ljudi ga veže s nekim pozitivnostima, kao što je mogućnost iskorištavanja atomske energije, veličina izuma i otkrića, zaustavljanje 2. Svjetskog rata, itd.

Hecht (prema Copley, Copley, Kaufman, Runco, 2010) smatra da se ideja o negativnom izumu previše približava tehnološkom determinizmu. Socijalni i kulturni faktori oblikuju percepciju i posljedice. Ako tijekom istraživanja i postoji konkretni cilj dobivenog izuma, velika je vjerojatnost da će on imati raznolike mogućnosti korištenja u pozitivne i negativne svrhe, te će ovisiti o ciljevima onoga koji njime upravlja koje će prevladati u krajnjoj upotrebi. Priroda otkrića može oblikovati, ali ne i determinirati njegovo kulturno značenje.

Opravdanja za izradu atomske bombe kreću se od fanatičnih pogleda koji ju smatraju sredstvom za postizanje mira, jedinim načinom da se zaustavi rat, što automatski pobija činjenica koliko je razaranja bilo potrebno prije završetka rata, te je sasvim očito da sama prijetnja takvim oružjem nije imala nikakav mirotvorni učinak, te da je dovela samo do novih mogućnosti za veća razaranja. Robert Oppenheimer, „otac atomske bombe“, isticao je važnost svog otkrića ne priznajući ogromne štete koje iz njega proizlaze, predstavljajući važnost atomske energije u novom svijetu, te mogućnosti internacionalne suradnje koje ona nosi sa sobom. Svoja otkrića veže uz početak nove svjetske ere, nadu za nove političke mogućnosti.

Tehnička saznanja o atomskoj energiji mogu biti korisna za postizanje mira. Nemogućnost da se odvoje istraživanja mirnih i vojnih načina primjene atomske energije zbog prevelikih preklapanja, pružala je mogućnost nesmetanog razvoja destruktivnog oružja. Oppenheimer je u svojim otkrićima vidio način postizanja mira i kontrole, internacionalne zajednice i kolaboracije potrebne za prevenciju rata. Branio je vrijednost znanosti, te isticao važnost izuma za čovječanstvo povezujući ga s prosvjetljenjem i razumijevanjem svijeta oko sebe, koje vodi mudrim postupcima i boljem životu.

Početak atomskog razdoblja, potrebe nacionalne sigurnosti i zahtjevi kupaca osiguravali su znanstvenim institucijama značajan financijski dobitak.

Razočaran kasnijim razvojem događaja, Oppenheimer je djelomično promijenio perspektivu gledanja na svoja otkrića, no još uvijek ističe njihovu pozitivnu važnost kriveći političke odabire, a ne tehnička postignuća za nepovoljne događaje. Promjena u njegovoj percepciji situacije još je jedan dokaz važnosti političkog konteksta kao glavnog faktora u razvoju i razbijanju optimističke vizije za vojnu kontrolu.

Tijekom hladnog rata u znanost se ulagalo više novca nego ikad u svrhu potreba nacionalne sigurnosti, što je značajno utjecalo na kvalitetu života i profesionalnih uvjeta znanstvenika.

Marginalizacija znanosti od politike ilustrira važnost politike, a ne tehnologije u stvaranju značenja određenog izuma. Izvanredna snaga nuklearnog oružja povećava mogućnost da ga se percipira destruktivnim, ali takva percepcija nije određena tehničkim svojstvima, nego je rezultat političkih odgovora na njih. Interakcija tehničkih i političkih, ili internalnih i eksternalnih faktora stvara percepciju izuma kao primjera negativne kreativnosti. Shvativši kasnije prirodu stvari Oppenheimer je izjavio kako je potrebna promjena političke orijentacije umješanih zemalja kako bi se atomska energija mogla koristiti u svrhu razvoja društva i suradnje.

Boyer (1985, prema Copley, Copley, 2013), govori o razarajućem efektu atomske bombe na civilizaciju, no također naglašava pozitivne reakcije i njezino slavljenje i strahopoštovanje među ljudima. Često je spominjana kao „Božje djelo“, te glasnik novog razdoblja u kojem će rat biti suvišan. Drugi su naglašavali pozitivne funkcije atomske energije kao izvora jeftine energije i socijalnog napretka, što Hecht (2010, prema Copley, Copley, 2013), naziva „atomskom utopijom“, te smatra da su reakcije na bombu mnogo kompleksnije od

jednostavno pozitivnih i negativnih, već se radi o dinamičkim, zbunjujućim i paradoksalnim prikazima i značenjima vezanim uz negativnu kreativnost.

5.6.3. TERORIZAM

Da bi bili uspješni, produkti terorizma moraju zadovoljiti bazične kriterije kreativnosti, novitet i efikasnost. Zbog namjere nanošenja štete i nepodložnosti utjecaju moralnih prepreka, primjer su zlonamjerne kreativnosti. Teroristi neprestano mijenjaju načine svoga djelovanja, uvodeći vrlo kreativna sredstva postizanja ciljeva, te je potrebno široko razumijevanje kreativnosti da bi se razumjelo njihovo kreiranje novih prijetnji i spriječilo uspjeh takvih aktivnosti. Prolaženjem vremena izum prestaje biti nov, a s obzirom da efikasnost proizlazi iz elementa iznenađenja, već viđena akcija, kada više nije nova, prestaje biti efikasna, (Cropley, Kaufman, Cropley, 2008). Osobe i organizacije koje koriste negativnu kreativnost kod postizanja svojih ciljeva ne žele sakriti svoj novitet od javnosti, već često žele da on bude široko poznat kako bi postigli opći strah. Zbog toga teroristi moraju neprestano stvarati nove načine ostvarenja ciljeva, te ih mjere prevencije i zaštite od terorizma moraju pratiti brzim, efikasnim, prilagodljivim rješenjima, odgovorima na uvjete koji se stalno mijenjaju. Zlonamjerna kreativnost terorista može se smatrati procesom krajnje fleksibilnog, brzo mijenjajućeg stvaranja efikasnih noviteta. Mjere protiv terorizma susreću se s moralnim problemima kao što su ugrožavanje temeljnih vrijednosti slobode transporta i komunikacija (pravo na informiranost), pravni sistem temeljen na pretpostavci nevinosti, pravo privatnosti i slično čime je kreativnost protuterorizma ograničena, dok ništa ne ograničava zlonamjernu kreativnost terorista.

Terorizam se razlikuje od većine kreativnih oblika kriminaliteta po svojem specifičnom cilju koji ne uključuje osobnu dobit za počinitelja, već namjeru nanošenja patnje, smrti i straha među civilnu populaciju. Terorističke akcije moraju biti nove, neočekivane i efikasne, kako ne bi bile spriječene od izvršitelja zakona ili izgubile željeni efekt među ljudima. Dakle, uspješnost terorističke akcije ovisi o kreativnosti počinitelja.

Viđenje žrtava kao krivaca ili kolateralne štete pomaže riješiti kognitivnu disonancu koja nastaje zbog ubijanja nevinih žrtava pod tvrdnjom o plemenitim ciljevima za mir i slobodu.

Terorizam se povezuje uz karakteristike koje se smatraju važnima kada govorimo o kreativnosti općenito, kao što su visoka razina traženja uzbuđenja, otvorenost, snalažljivost,

samopouzdanje, kršenje normi, izdržljivost, oportunistički i niska razina inhibicije i konformizma. Da bi teroristička akcija bila uspješna, potrebno je da bude originalna i nepredvidiva, kako bi se osiguralo da za nju ne postoje mjere prevencije, pa tako ni konkurencija počiniteljima od strane izvršitelja zakona. Croyley i Croyley (2013) na primjeru 9/11 objašnjavaju utjecaj noviteta u terorističkim akcijama na nove načine razmišljanja o prevenciji, kao što su povećanje sigurnosti u drugim sredstvima transporta gdje bi se mogao ponoviti sličan napad, te povećanje osiguranja pilota u avionu promjenama u dizajnu. Karakteristike koje povećavaju kvalitetu terorističke akcije istovremeno povećavaju ranjivost na mjere suzbijanja terorizma, gdje se radi o začaranom krugu osmišljavanja novih i originalnih akcija, te načina njihovog suzbijanja.

5.6.4. PRIJEVARA

Prijevarena može obuhvaćati puno oblika i sektora poslovnog i privatnog života, te ciljane žrtve mogu biti različite organizacije ili pojedinci. Comer (1997) smatra da postoji vrlo malo novih prijevarena, već se uglavnom radi o prilagodbi postojećih razvoju trgovine, poslovanja, komunikacija i tehnologije. Svaka inovacija unutar tih sektora dovodi do novih mehanizama kojima počinitelji pokušavaju postići svoje ciljeve. Uspjeh ovisi o sposobnostima konkurencije: počinitelja da osmisli novi, efikasan način prijevarena, te onih koji su zaduženi za otkrivanje i eliminaciju prijevarena da ju uspješno spriječe.

Comer (1997; prema Croyley, Croyley, 2013) ističe kako su mogućnosti prijevarena ograničene samo ljudskom maštom. Počinitelji pokazuju visoku razinu genijalnosti kod izvršavanja zadataka prepoznavanja i nečasnog stjecanja vrijednosti. Neki od važnih načina prijevarena u kojima se prepoznaje kreativnost počinitelja uključuju stečajne prijevarena, mito, internet prijevarena, prijevarena potrošača, pronevjere, sitne krađe, primanje ukradenog imetka, prijevarena osiguranja, krađu identiteta, krivotvorenje, itd. ACCC (Australian Competition and Consumer Commission), 2011. identificirala je osamnaest vrsta prijevarena potrošača kojima je ilegalno stečeno 85 milijuna australskih dolara. Globalna anketa o privrednom kriminalitetu 2011. je prijavila da je 34% od gotovo 4000 ispitanika bilo žrtvom neke vrste privrednog kriminaliteta unutar posljednjih 12 mjeseci, (Croyley, Croyley, 2013).

Comer (1977; prema Croyley, Croyley, 2013) navodi priliku, način prikrivanja i izvor kao važne elemente generacije efikasnog noviteta kada govorimo o prijevareni. Prilika uključuje

percepciju visoke vjerojatnosti za uspjeh i niskog rizika da će počinitelj biti uhvaćen. Kreativnost omogućuje počinitelju povećanje vjerojatnosti za uspjeh traženjem originalnih, neočekivanih načina identifikacije novih oblika vrijednosti i trgovine, oduzimanja i prisvajanja tih vrijednosti. Ako se prilikom procjene rizika ne prepoznaju novi izvori, prilike ili metode prikrivanja, prijevara vjerojatno neće biti otkrivena. Korporativne kontrole zbog visoke predvidljivosti i manjka inovativnosti nisu dovoljno učinkovite u prevenciji i otkrivanju prijavara. Wilks i Zimbelman (2004) navode problem detaljnog opisivanja metoda detekcije mogućem počinitelju unutar organizacije, što povećava vjerojatnost uspješnog počinjenja djela.

Razvoj interneta doveo je do novih mogućnosti različitih vrsta prijevara i olakšao počiniteljima pristup velikom broju žrtava. Pisma koja nalažu pojedincima da uplate velike svote novca kako bi im se taj novac višetruko vratio, ili kako bi pomogli poznatoj osobi koja se našla u nevolji, redovito dolaze na privatne adrese.

Poznavanje načina razmišljanja i planiranja kreativnih počinitelja važno je kako bi se organizacije i pojedinci efikasnije zaštitili od različitih oblika prijevara pronalaženjem elemenata koji pružaju prilike za počinitelje, usvajanjem novih i neočekivanih mjera, te identificiranjem zaposlenika za koje postoji veća vjerojatnost da počine kazneno djelo.

Postoji potreba razvoja i poboljšanja metoda prevencije i otkrivanja prijave identifikacijom mogućih novih vrijednosti i načina njihovog protupravnog usvajanja, potencijalnih počinitelja, i novih načina prikrivanja prijave. Na taj način mogle bi se zaštititi nove potencijalne vrijednosti koje ranije nisu bile identificirane kao imovina koju je moguće protupravno prisvojiti ili kao meta za potencijalne počinitelje. Kreativna procjena rizika i detekcija omogućavaju zaštitu od ranije neprepoznatih potencijalnih počinitelja ograničavanjem mogućnosti pristupa novim vrijednostima, te onemogućavanjem metoda prikrivanja.

Organizacije koje žele otkriti i prevenirati inovativne oblike kriminaliteta moraju prepoznati ulogu kreativnosti počinitelja.

Pedneault (2009) ističe važnost vanjskih motivatora, te uvodi pojam trokuta prijave, koji se sastoji od prilike, financijske potrebe i racionalizacije. Gino i Ariely (2012) došli su do zaključka da je kreativna osobnost povezana sa sposobnosti racionalizacije i opravdavanja vlastitog ponašanja, što povećava vjerojatnost neetičkih postupaka. Iz toga proizlazi da su

kreativni pojedici u slučaju financijske potrebe u boljoj poziciji za počinjenje prijevare, zbog sposobnosti da identificiraju i iskoriste priliku i racionaliziraju svoje postupke, (Cropley, Cropley, 2011).

5.7. ZLONAMJERNA KREATIVNOST KAO STRATEGIJA TEHNOLOŠKOG I EKONOMSKOG NAPRETKA

Zlonamjerna kreativnost, kao i ona u konvencionalnom smislu, pokretač je inovacije, te je za njezino razumijevanje važno opće razumijevanje procesa inovacije i socijalnih i psiholoških dimenzija koje na njega utječu.

U različitim poslovima, trgovanju, proizvodnji i marketingu kreativnost i inovacija su neophodni za suočavanje s izazovima 21.stoljeća koji proizlaze iz tehnološkog napretka, socijalnih promjena, globalizacije, klimatskih promjena i slično. Pojedinaac, tvrtka ili država, da bi preživjela u sve konkurentnijem globalnom tržištu 21.stoljeća, mora razviti beskonačni kapacitet za stvaranje i inovaciju, (Buzan,2007). Anderson (1992) upozorava da takvi uvjeti otvaraju mogućnosti zlouporabe kreativnosti. Pohlepa, škrtost i ambicija može okrenuti prednosti kreativnosti od ekonomske dobrobiti prema ekonomskoj propasti.

Praktični pogled na kreativnost, koji se bazira na funkcionalnoj svrsi i rješavanju problema, otvara vrata razmatranju tamne strane kreativnosti, gdje funkcionalna svrha može biti nanošenje štete drugima.

VI KREATIVNOST U ZATVORU

Prema Cropley, Kaufman, Cropley (2008), osim kreativnosti korisne za društvo, postoji i ona koja je korisna za tvorca objekta ili procesa kojeg stvara kako bi zadovoljio sebične potrebe. Autori u vezi s tim navode dva tipa negativne kreativnosti u zatvorskom okruženju:

1. „Funkcionalna kreativnost“, odnosi se na kreativne produkte ili ponašanja koja se koriste u stalnom nadmetanju zatvorenika i osoblja. Da bi zadovoljili određene potrebe zatvorenici koriste kreativne načine da bi došli do nedopuštenih sredstava kao što su droge, oružja za zaštitu i borbu protiv suparnika, te ostali predmeti kojima mogu unaprijediti kvalitetu života u ćeliji. Takvi predmeti su viđeni kao opasni i zabranjeni su od strane osoblja, što povećava potrebu da produkti postaju sve inovativniji i korisniji. Zatvorenici moraju biti proaktivni u pristupu kreiranja predmeta, njihovog sakrivanja i razvijanju novih načina kako da ne budu otkriveni.
2. Tradicionalni načini kreativnosti, kao aspekt samo-ispunjenja, osobnog razvoja i društvenog prihvaćanja - djela likovne i dramske umjetnosti, pisanje i glazba.

Kreativnost u kontekstu zatvorskog okruženja uključuje sposobnost da se dostupno iskoristi u prijetećem ozračju i rijetkim resursima, kako bi se proizveli izumi za praktične svrhe, umjetnički produkti s ciljem vlastite ekspresije ili pronalaženja načina za aktivnosti koje nisu dopuštene u zatvorskom okruženju, te sposobnost kreiranja i sakrivanja nedopuštenih predmeta. Jedan od načina izražavanja kreativnosti zatvorenika je u pretvaranju svakodnevnih predmeta u oružje ili druge uređaje koje osoblje oduzima zbog potencijalno opasnih karakteristika. Neki od primjera funkcionalne kreativnosti zatvorenika uključuju noževe napravljene od metala s rubova okvira kreveta, vrata ćelije, grijanjem plastične vreće za smeće i motanjem dok ne dobije oštar rub ili četkice za zube (Grube, 2007). Toaletni papir opisan je od strane zatvorenika kao predmet s najviše mogućnosti korištenja, iz kojeg se izrađuju figure za šah, drške za noževe i „krafna“ koja im omogućava da zapale vatru u ćeliji. Mnogi kreativni načini koriste se i u unošenju droge u zatvor, prerađivanjem pošiljke u pravnu poštu koja se ne pregledava pri ulasku u zatvor ili pomoću božićnih čestitki namazanih heroinom na način da izgleda kao da se radi o dječjem crtežu.

Kod tradicionalnih načina kreativnog izražavanja, zatvorenici se koriste različitim načinima kako bi došli do potrebnih sredstava, koristeći kist od folije, plastičnog omota i vlastite kose, te sapun, pastu za zube, časopise, pigment od hrane i kavu kao materijal za slikanje.

Kreativnost počinitelja može dovesti do većeg uspjeha u kriminalnim aktivnostima, manipuliranju okoline, kao i osoblja i ostalih zatvorenika kako bi dobili ono što žele.

6.1. KREATIVNI PROGRAMI

Kao dio mentorskog programa u Kanadi, zatvorenik je dobivao umjetnika kao mentora. Mentori su slali svoja djela i poeziju, na koja su zatvorenici trebali kreirati umjetnički odgovor.

Zatvorenik koji je naučio pisati poeziju u zatvoru od profesora u Kaliforniji, vodi satove poezije kao dio programa „Arts in Corrections“.

Dramska umjetnost pomaže zatvorenicima da nauče životne vještine i timski rad, te se lakše integriraju u zajednicu.

„The Convict Cookbook“ objavljena je knjiga recepata zatvorenika nastala iz tečaja na kojem su sudjelovali zatvorenici državnog zatvora u Washingtonu. Kuhanje u ćeliji pruža mnoštvo kreativnih načina snalaženja sa ograničenim sastojcima i bez štednjaka (Gerianos, 2004).

Reakcije na umjetnost zatvorenika različite su, od zabrana do poticanja omogućavanjem izlaganja i prodaje slika, predmeta od drveta, metala, kože, igračkica, nakita, stakla, namještaja, satova, kućica za ptice, obojanih bikovih lubanja pronađenih na farmi.

Knjige kao što su „The Convict Cookbook“ i „Angelo's Inmate Inventions“ objavljene su, kako bi se recepti, jezik, kultura i umjetnost zatvorenika podijelili s vanjskom publikom.

Poznati zatvorenici kao što su Ted Bundy, John Wayne Gacy i Charles Manson također su proizveli razna umjetnička djela tijekom boravka u zatvoru, koje novi vlasnici prodaju na internetu za velike sume.

Hanes (2005) je proučavao korištenje slikanja kod zatvorenika u prilagodbi na trenutne životne okolnosti i zatvorsko okruženje. Pregledavajući teme prisutne u umjetnosti zatvorenika, pronašao je da koriste prikaze iz unutarnjeg bijega i fantazije, kao načina nošenja s ljutnjom i bijesom. Umjetnost je služila kao sigurno skladište za agresivne osjećaje, te imala svrhu iskupljenja, pokajanja i ostalih osjećaja koje zatvorenici imaju prema djelu i kazni.

Kreativnost zatvorenika, osim u slučaju kada se koristi za izradu specijaliziranog oružja, pozitivna je sila koju treba njegovati i poticati kod zatvorske populacije, te njezin razvoj i usmjeravanje može utjecati na smanjenje negativne kreativnosti.

Eisenman (1992, 1999) je u dvije studije otkrio nisku razinu kreativnosti kod zatvorenika, no to je kasnije pripisao načinu mjerenja kreativnosti. S obzirom da je kriminalitet njihovo područje, kao što je znanost područje znanstvenika, kreativnost je potrebno mjeriti u tom području. Kao što znanstvenik ne mora biti kreativan u ostalim područjima kao što su umjetnost, pisanje, sport, pa čak ni u drugim znanstvenim disciplinama, tako ni osoba koja je izabrala kriminalitet kao svoje područje djelovanja ne mora iskazivati kreativnost u ostalim područjima, što može iskriviti rezultate, ne otkrivajući koliko su ti pojedinci kreativni u kriminalnim aktivnostima.

Iako su često rigidni i nesposobni riješiti probleme u nekriminalnom životu, počinitelji kaznenih djela mogu biti vrlo kreativni u inovativnim i djelotvornim rješenjima u kriminalnom području. Osim kreativnosti koju iskazuju u planiranju kriminalnih aktivnosti, pronalaženje novih djelotvornih načina manipulacije drugih da im pomognu u ilegalnim aktivnostima, te eksperimenti s drugima pokazuju i određenu razinu kreativnosti u interpersonalnim odnosima. Rigidnost i konvencionalnost zatvorskog osoblja, zajedno sa strogim pravilima onemogućavaju im da se prilagode novim situacijama i reagiraju kreativnim rješenjima na nove okolnosti, te ih čine ranjivima kod suočavanja sa kreativnim postupcima zatvorenika.

VII RIZIČNI I ZAŠTITNI ČIMBENICI

Identificiranje kognitivnih procesa, osobnih karakteristika, motiva, osjećaja i okolinskih uvjeta koji potiču kreativnost nije jednostavan zadatak. Istraživanja su pokazala da osobne karakteristike i okolinski uvjeti ne moraju biti generalno povoljni ili nepovoljni. Olakšavajući faktor u jednim uvjetima može sprječavati inovaciju u drugim, (McMullan, 1978).

Razumna je hipoteza da faktori koji olakšavaju ili koče pozitivnu kreativnost tako djeluju i na negativnu, te da pojedinac ili organizacija prolaze kroz iste faze kod kreiranja ideje kada se radi o pozitivnom i negativnom cilju. Runco (2010) smatra da se kreativnost treba proučavati bez obzira na produkt, zbog neutralnosti procesa, koji je neovisan o dobronamjernoj ili zlonamjernoj prirodi produkta.

Poznavanje uvjeta koji potiču kreativnost omogućava korištenje onemogućavanja faktora koji razvijaju i poticanja faktora koji koče kreativnost za prevenciju i smanjivanje negativne kreativnosti.

Amabile i Gyskiewicz (1989) identificirali su okolinske faktore koji potiču (pristup adekvatnim resursima, zahtjevan posao, podržavajući nadređeni i osjećaj suradnje) i onemogućavaju (vremensko ograničenje i prekomjerna evaluacija) kreativnost.

U borbi protiv terorizma uvijek postoji problem kako onemogućiti potencijalnim teroristima priliku za stjecanje potrebnog znanja i vještina, bez da se time ograničava sloboda i mogućnosti ostalih građana, te kako utjecati na uvjete koji pomažu razvoj negativne kreativnosti kada nemamo kontrolu nad pojedincima i organizacijama koji se bave razvijanjem zlonamjernih inovacija. Pronalaskom načina indirektnog utjecaja na poticanje uvjeta koji koče ili onemogućavanje uvjeta koji potiču negativnu kreativnost moguće je prekinuti proces razvoja zlonamjerne inovacije, postavljenjem prepreka inovacijskom procesu koje će ga otežati ili onemogućiti.

VIII KREATIVNOST I PREVENCIJA

Razumijevanje kreativnosti uključene u neke vrste kriminaliteta otvara nove načine gledanja na prevenciju i mjere suzbijanja kriminaliteta, posebno kada se radi o vrstama kriminaliteta čiji uspjeh ovisi o elementu iznenađenja (npr. prijevare i terorizam)

Ako ima smisla pokušati razumjeti i objasniti pozitivnu kreativnost kako bismo profitirali od nje, ima smisla proučavati negativno korištenje kreativnosti kako bismo minimalizirali negativne manifestacije. Istraživanja kreativnosti važna su zbog uvida kako naučiti primijeniti i upravljati kreativnosti kao važnim resursom.

Bolje razumijevanje negativne kreativnosti potrebno je za identifikaciju tipova ljudi koji će vjerojatnije generirati takve štetne ideje, okolnosti koje potiču njihov razvoj, načina analiziranja situacija osjetljivih na negativne kreativne pristupe i mjera koje mogu umanjiti ili prevenirati štetu koju takvi pristupi mogu prouzročiti.

Tendencija povezivanja kreativnosti samo uz pozitivno onemogućava prepoznavanje njezine uloge u inovativnim oblicima kriminaliteta, te ograničava mjere prevencije i mogućnost otkrivanja djela. Priznavanje uloge kreativnosti u kontekstu kriminaliteta omogućava analizu načina njezinog doprinosa uspješnosti djela i poduzimanje potrebnih koraka za prevenciju i ublažavanje posljedica.

Problem nije samo u sprječavanju počinitelja da budu kreativni. Njihov uspjeh ovisi o sposobnosti da se uključe u inovativni proces, što daje različite mogućnosti sprječavanja i prevencije u različitim fazama procesa. Pristup koji najviše obećava mogao bi se nalaziti u usmjeravanju na općenite karakteristike kreativnosti, a ne one svojstvene samo kreativnim počiniteljima. Saznanja koja se koriste za poticanje kreativnosti pojačavanjem povoljnih čimbenika, mogu se koristiti i u suzbijanju negativne kreativnosti sprječavajući povoljne uvjete za njezin razvoj u konkretnoj situaciji. Da bi to bilo uspješno potrebno je identificirati dimenzije razvoja određenog cilja i najefikasnije načine ometanja procesa uzimajući u obzir nemogućnost direktnog utjecaja na počinitelje i proces. Cropley i Cropley (2013) navode dva pristupa ometanja procesa negativne inovacije: blokiranje faza (sprječavanje da proces prijeđe u slijedeću fazu) i blokiranje dimenzija (identifikacija psiho-socijalnih dimenzija koje su najpodložnije utjecaju, npr. ometanje konvergentnog mišljenja, sprječavanje reaktivne motivacije i adaptivnih karakteristika, poticanje niskih očekivanja i slično), (Cropley, Kaufman, Cropley, 2008).

8.1. NAMJERA I ODLUKA

Runco, Johnson i Gaynor (1997), nakon razmatranja velikog broja istraživanja zaključuju da kreativnost ovisi o namjeri, prosuđivanju i donošenju odluke. Važnost tog zaključka nalazi se u mogućnosti utjecaja na djelovanje koje je rezultat svjesne odluke. Prevencija korištenja kreativnih sposobnosti u kriminalne svrhe dobiva velike mogućnosti djelovanja ukoliko se radi o svjesnom izboru, usmjeravajući preventivne aktivnosti na usmjeravanje kreativnog razmišljanja prema pozitivnom.

8.2. MUDROST KAO PREVENCIJA ZLONAMJERNE KREATIVNOSTI

Kreativnost sadrži element relativnosti, te koliko je netko kreativan ovisi tko o tome prosuđuje. Hitler i Staljin po nekima zadovoljavaju sve kriterije kreativnosti.

Kreativnost i inteligencija imaju negativnu stranu, te mogu biti korištene za dobre i loše ciljeve, te služiti kao sredstvo uništenja civilizacije i vrste u cjelini. Svaka politika je korisna za neke skupine, dok je drugima štetna, te neki smatraju prosocijalnim ono što drugi vide kao antisocijalno.

Sternberg (2010) definira mudrost kao primjenu inteligencije i kreativnosti za postizanje općeg dobra kroz ravnotežu između intrapersonalnih, interpersonalnih i ekstrapersonalnih interesa da bi se postigla ravnoteža između prilagodbe postojećem okruženju, oblikovanja tog okruženja i odabira novog. U slučaju adaptacije, pojedinac pokušava pronaći načine da se prilagodi postojećem okruženju i kontekstu, te balansirati vlastite interese i interese drugih, kao i ostale aspekte konteksta u kojem živi. Kreativni pojedinci često su skloni ekstremima, te mudrost služi da bi unijela ravnotežu u kreativno mišljenje.

Iako mudro razmišljanje mora biti u određenoj mjeri kreativno, da bi generiralo novo efikasno rješenje problema koje uključuje ravnotežu interesa, kreativno razmišljanje ne mora biti mudro jer ne mora biti u interesu općeg dobra.

Pametni i kreativni ljudi ne moraju biti mudri, te mogu biti podložni zabludama razmišljanja kao što su: egocentrizam, vjerovanje da sve znaju, zabluda svemoći, neranjivosti, nerealni optimizam i oslobađanje etike (etika je važna za druge ljude). U tim slučajevima pojedinac

svoje interese (ili interese svoje države) stavlja ispred drugih interesa, koje u većini slučajeva ignorira kod postizanja svojih ciljeva, (Sternberg, 2010).

8.2.1. UČENJE MUDROG RAZMIŠLJANJA

Kreativnost i inteligencija imaju tamnu stranu, na što bi se moglo utjecati pomoću prevencije učenjem mudrosti, (Sternberg, 2002).

Pojedinac ne može biti mudar i istovremeno impulzivan ili nepromišljen u svojim prosudbama. Mudrost predstavlja put prema kreiranju boljeg, harmoničnijeg svijeta. Zlonamjerni diktatori mogu biti obrazovani, kreativni i inteligentni, no ne i mudri, (Sternberg, 2010).

Mudro razmišljanje moguće je razviti korištenjem procedura učenja kao što su čitanje klasične literature i filozofije, reflektiranje na djela, diskusije, projekti i eseji koji potiču učenike na diskusiju o naučenim lekcijama i njihovoj primjenjivosti na život, poticanje na razvoj vlastitih vrijednosti, te kritičkog, kreativnog i praktičnog mišljenja u službi pozitivnih ciljeva koji nisu korisni samo za pojedinca, već i za druge. Učenike bi trebalo poticati da razmišljaju o svemu što nauče kao praktičnom znanju koje može biti korišteno za ostvarenje pozitivnih i negativnih ciljeva i važnosti načina na koji se to znanje koristi. Pri tome bi učitelji trebali služiti kao uzori mudrog razmišljanja i djelovanja, a učenici imati aktivnu ulogu u učenju, gdje ne samo da bi trebali biti sposobni sami doći do znanja iz vlastitog gledišta, već i razumjeti ga i konstruirati iz gledišta drugih, (Sternberg, 2010).

IX PRIMJENA KREATIVNOSTI U BORBI PROTIV KRIMINALITETA

Odbor za znanost i tehnologiju suzbijanja terorizma, te Wilks i Zimbelman (2004), predlažu usvajanje novih procedura suprotstavljanja kriminalitetu, kao što su povećanje kreativnosti kod identificiranja prijetnji i osmišljavanja odgovora na njih. Poteškoće nastaju zbog ponavljanja istih postupaka, odbijanja preuzimanja rizika i manjka fleksibilnosti službenika, te okoline koja ne dopušta pogreške, štiti prava počinitelja, te poštuje privatnost. Teorije kreativnosti predlažu naglasak na postojanje oscilacija i razumijevanje što one uključuju, te instrukcije kako pravilno reagirati unutar ograničenja, kao element policijskog treninga.

Tendencija da se kreativnost povezuje s onim što je dobro i lijepo stvara problem u području kreativnosti i kriminaliteta. Definiranje istog objekta, akcije ili procesa kao istovremeno lijepog (kreativnog) i ružnog (kriminalnog), stvara poteškoće, te može rezultirati ambivalencijom u vezi kriminaliteta koji uključuje visoku razinu noviteta.

Jedan od načina za primjenu kreativnosti u borbi protiv kriminaliteta je razvijanje novih i neočekivanih efikasnih pristupa provedbi zakona, unutar profesionalnih i organizacijskih ograničenja. Hilton i Henderson (2008) predlažu pogled na problem iz perspektive počinitelja, što bi izvršiteljima zakona dalo uvid u njihova vjerovanja, stavove, iskustva i motive, te način na koji percipiraju prilike za kaznena djela. To bi dovelo do novih mogućnosti prevencije i načina umanjivanja vrijednosti djela za počinitelja. Takav način omogućio bi predviđanje novih metoda počinjenja kaznenih djela, te njihovu prevenciju.

Hari (2010), smatra da je potreban pristup ispitivanja prirode problema, u smislu propitivanja je li pažnja usmjerena na pravi problem. Autor navodi primjer sigurnosne mjere detektora metala koji je lagano prevariti oružjem od plastike, te ne rješava problem sigurnosti, dok se sa istim problem efikasnije suočava promjenom percepcije putnika, gdje oni od nemoćnih žrtava postaju resurs rješenja problema. Hari (2010) opisuje ICDM (Integrated Customer Driven Method) kao sistematični način generiranja stalno promjenjivih novih definicija problema u procesu kontinuirane kreativnosti.

Zbog toga što društvo visoko cijeni kreativnost, nekad dolazi da divljenja određenim kaznenim djelima, ili neprihvatanja činjenice da kriminalitet može biti kreativan.

James i Taylor (2010) govore o razlozima za poznavanje negativnih primjena kreativnosti, s obzirom da se kreativnost može koristiti u negativne svrhe na razne načine, te nije ograničena samo na kriminalitet. Među razlozima navode: pomoć kod identifikacije pojedinaca za koje

postoji veća vjerojatnost da će koristiti kreativnost u negativne svrhe (nova dimenzija kriminoloških studija), identificiranje okolnosti koje potiču negativnu kreativnost, pronalaženje načina procjene podložnosti konkretnih situacija pojavi negativne kreativnosti, te pomoć kod osmišljanja i implementacije mjera za suzbijanje negativne kreativnosti, kao i poboljšanja učinkovitosti tih mjera. Autori također smatraju da postoji potreba za većim korištenjem divergentnog mišljenja kod identifikacije prijetnji i osmišljavanja odgovora na njih. Wilks i Zimbelman (2004; prema Cropley, Kaufman, Cropley, 2008) ističu potrebu za redukcijom predvidljivosti procedura uvođenjem iznenađenja varijacijama u vremenu, načinu i nasumičnosti provjera.

9.1. KREATIVNOST IZVRŠITELJA ZAKONA

Izvršitelji zakona moraju biti oprezni da kreativne mjere suzbijanja kriminaliteta ne prijeđu zakonsku granicu i postanu ilegalne, zbog čega su takve organizacije često nefleksibilne i ne potiču kreativnost zaposlenika. S obzirom na to postoji potreba za edukacijom javnosti, odgovarajućim policijskim treningom i identifikacijom aspekata organizacije koji sprječavaju kreativnost policije. Jedna od mogućnosti kreativnog suočavanja s kriminalitetom uključuje usvajanje percepcije počinitelja i redefiniranje problema.

Kreativnost počinitelja može se smatrati procesom generacije efikasnog noviteta u konkurenciji prema izvršiteljima zakona, koji moraju zaustaviti kreativnost suparnika prevencijom, sprječavanjem ili umanjivanjem vrijednosti za počinitelje.

Ako izvršitelji zakona pristupaju kreativnosti počinitelja isključivo defenzivno, dolazi do začaranog kruga generacije noviteta i reakcija novim mjerama. Zbog toga je potrebno osmisлити efikasne nove mjere koje će spriječiti eskaliranje kriminaliteta.

Postupci izvršitelja zakona podvrgnuti su stalnim provjerama i kritikama pravnih tijela, organizacija za ljudska prava, te visokim očekivanjima javnosti koja postavljaju ograničenja za njihovu kreativnost. Potreba da se postupi po zakonu, prema čvrsto postavljenim pravilima, isključuje velik broj mogućnosti. Zbog toga je važno postojanje odgovarajućeg treninga za izvršitelje zakona u vezi mogućnosti implementacije efikasnih novih pristupa unutar zakonskih ograničenja. Važno je staviti naglasak ne samo na generiranje novih ideja,

već i na prepoznavanje pravog problema i mogućnost drugačijeg pogleda na problem, tj. usvajanje šireg razumijevanja kreativnog rješenja problema.

Izvršitelji zakona također su suočeni s rizikom da njihova kreativnost prijeđe na tamnu stranu. Zapadne kulture generalno nisu spremne kompromitirati temeljne vrijednosti kao što su sloboda kretanja, pravo na informiranost, pretpostavka nevinosti, pravo okupljanja, te pravo na privatnost, te osuđuju pretraživanje pojedinaca i imovine bez opravdanog razloga, preventivne istrage, profiliranje, preventivna uhićenja i zatvaranje bez optužbe. Kreativnost koja je negativna s obzirom na počinitelja ali pozitivna u odnosu na društvo prihvatljiva je u određenim okolnostima.

Wolfe i Piquero (2011) ističu da policajci često svoje neprihvatljive postupke opravdavaju plemenitim ciljevima, te smatraju neadekvatan trening odgovornim za ranjivost policije za prelaženje granice zakonskog postupanja. Autori smatraju da policijski trening mora osposobiti za osmišljanje i implementaciju efikasnih novih strategija unutar zakonskih okvira postupanja. Također je važan trening u definiranju problema, generiranju ideja i prepoznavanju rješenja.

Twersky-Glasner (2005) ističe da stereotip policijske osobnosti uključuje autoritarnost, konzervativnost i dogmatizam, karakteristike suprotne od onih koje se povezuju uz kreativnost. Aspekti organizacije kao što su stabilnost i kontrola također potiču nekreativne osobine i postupke. Tradicionalni oblik upravljanja usporava prilagodbu i promjene. French i Stewart (2001) ističu da takve institucije koriste birokratske modele upravljanja u kojima je moć koncentrirana na vrhu, te postoji mala tolerancija za pogreške. Protivljenje promjenama od strane institucije potiče i nagrađuje pojedince koji se opiru promjenama. Zaposlenici su obeshrabreni u stvaranju novih pogleda na problem, povezivanju ideja, redefiniranju problema ili usvajanju neočekivanih taktika. Osobne karakteristike kao što su otvorenost, nekonvencionalnost i preuzimanje rizika nisu poželjne u okruženju koje ograničava slobodu donošenja odluka i ima nisku toleranciju za pogreške. Oni koji se nalaze na vrhu došli su do svoje pozicije funkcioniranjem unutar postojećeg sistema, te promjene percipiraju kao prijetnju svom položaju: postojeće znanje i vještine mogu postati suvišni, te ih suočiti sa mogućnosti da su pristupi i procedure na kojima se temelji njihova dugogodišnja praksa pogrešni ili nedovoljno učinkoviti, (Jasper, 2010). U vezi s tim Kelling (2010; prema Cropley, Cropley, 2010) navodi primjer rezultata koji su pokazali da povećana prisutnost policije u Kansasu nije imala nikakav utjecaj na stopu kriminaliteta i percepciju građana, što poništava

važne teoretske i praktične aspekte policijskog treninga i postupanja, zbog čega postoji snažan otpor priznavanju tih rezultata.

Cropley i Cropley (2010) predlažu potrebu implementacije programa edukacije javnosti o kreativnom kriminalitetu i kreativnosti policije, te relativnoj dobiti povezanoj uz intrapersonalnu, interpersonalnu i ekstrapersonalnu dimenziju.

Sternberg i Kaufman (2010) ističu važnost ograničenja kao ključnog aspekta kreativnosti. Bez njihovog postojanja ne bi bilo kriterija za procjenu važnosti, efikasnosti, elegancije i geneze, te bi se samo moglo govoriti o nečemu različitom od postojećeg. S druge strane, previše ograničenja može isključiti kreativnost. Kod organizacije policije potreban je sistem koji sadrži ograničenja, ali zadržava sposobnost promjene. Cropley i Cropley (2010, 2011) predlažu sistem koji identificira područja u kojima su moguće specifične akcije koje blokiraju ili potiču kreativnost unutar organizacije. U terminima policijske procedure, za poticanje kreativnosti nije potrebna reorganizacija sistema, već identifikacije specifičnih točaka u kojima ograničenja blokiraju kreativnost, te poduzimanje potrebnih promjena.

X MOGUĆNOSTI TRETMANA

Etička pitanja tretmana kreativnih pojedinaca koji imaju različite psihopatološke probleme odnose se na djelovanje tretmana na kreativnost koja im pomaže snaći se u ostalim dijelovima života, osmišljanje i usmjeravanje tretmana koji će djelovati na problem bez da uskrati osobu pozitivnih mogućnosti koje mogu pomoći u kvalitetnoj rehabilitaciji i funkciji u društvu. Usmjeravanje tretmana na faze kreativnog procesa vezane uz problem bez djelovanja na kreativno mišljenje značilo bi velik napredak u rehabilitaciji i tretmanu. Kada je riječ o poremećajima afekata teže je postići takvo djelovanje tretmana, ali kada se radi o nekim kriminalnim aktivnostima kod kojih ne postoje poremećaji ličnosti moguće je djelovati u tom smjeru.

Hollin (1989) govori o neefikasnosti terapije i programa rehabilitacije zatvorenika zbog toga što nisu utemeljeni na visoko diferencranom pristupu i razumijevanju psihologije kriminaliteta.

Kreativnost, shvaćena kao rješavanje problema, manifestirat će se samo u produktima te biti shvaćena vrlo usko i ne cjelovito. Važno je shvatiti kreativnost kao oblik devijantnosti te determinirati kako i zašto se nekada koristi na pozitivan, a nekada negativan način. Kada se to odredi, moguće je usmjeriti djelovanje na poticanje pozitivnog i obeshrabrivanje negativnog. Runco (2010), u vezi s tim predlaže fokus na namjeru i donošenje odluke.

Izazov koji se postavlja pred društvo je osnažiti čimbenike koji potiču pozitivne oblike kreativnosti i povećati njihov broj te reducirati one koje promoviraju negativne. Akcije u tom smjeru zahtijevaju sjedinjavanje pozitivnih i negativnih dimenzija u teoriju i istraživanje kreativnosti.

XI ZAKLJUČAK

Kreativnost se nekada koristi s namjerom nanošenja povrede ili štete drugima. Kreativnost koja ima pozitivne ciljeve može imati nenamjerne i nepredviđene negativne posljedice. Tamna strana kreativnosti ne mora uključivati svjesnu namjeru da se čini zlo. Pojedinaac može imati pozitivne namjere i motive, te ne biti svjestan ili odbijati predvidjeti negativne posljedice vlastitog kreativnog procesa. U nekim slučajevima to može otići toliko daleko da osoba svjesno odbija prihvatiti negativnu stranu svog rada zbog fascinacije istraživanjem ili neupitne vjere u važnost onoga na čemu radi, političkih ili religijskih uvjerenja, prijave ili prisile.

Propust da se prepozna postojanje negativne strane kreativnosti predstavlja opasnost za pojedince, organizacije i društvo, te otvara vrata za manipulaciju, prijevaru, iskorištavanje, kriminalitet i terorizam.

Proučavanje tamne strane kreativnosti komplicira problem postizanja univerzalnog dogovora oko toga što predstavlja negativan ishod. Za razumijevanje negativne kreativnosti važno je razmotriti moralna i etička pitanja i kriterije koji određuju pozitivnost ili negativnost ishoda.

Kontrast između pozitivne i negativne kreativnosti osvještava o mogućnosti korištenja kreativnosti kao sredstva pobjede konkurencije, gdje postizanje uspjeha nije ograničeno na aktivnosti sa pozitivnim ishodima. Povećanjem preciznosti i diferenciranosti modela negativne kreativnosti, povećavaju se mogućnosti za pronalaženje načina njezine neutralizacije. Postoji potreba ulaganja vremena i truda u izučavanje načina minimiziranja negativnih ishoda, od terorističkih napada, raznih vrsta kriminaliteta do sprječavanja slučajnih negativnih posljedica novih tehnoloških otkrića. Strategije koje se ne fokusiraju samo na produkt, nego uključuju i osobu, proces i okolinu omogućavaju različite prilike okretanja negativnih ishoda u pozitivne. Tako Sternberg (2010) predlaže stavljanje fokusa na osobu, te odvratanje od negativne kreativnosti učenjem mudrosti.

Martin (2006) i Gruber (1993) smatraju da kreativnost treba biti moralna, dok Craft, Gardner i Claxton (2008) govore o kreativnosti koja proizlazi iz mudrosti, prihvaća i predstavlja odgovornost, te je moralna po prirodi. U nedostatku mudrosti postoji opasnost da postane egoistična, materijalistička, hedonistička i rasipna.

Razumijevanje mogućnosti negativnih ishoda, od kojih su neki namjerni, a neki nastaju kao slučajne posljedice, pomaže da se prevladaju negativne posljedice.

Kada bi svi pojedinci u svakom trenutku razmatrali moguće negativne posljedice svojih postupaka, inovacija u terminima promjene i raznolikosti bila bi reducirana i vrlo ograničena naporima da se prevenira daljnja mogućnost neetičnog ponašanja.

Hilton (2010) zaključuje da kada bi svatko dobro promislio i preispitao svaku posljedicu svake nove ideje, kreativnost bi mogla nestati u potpunosti. Kreativnost je neophodna kao instrument društvene obnove i noviteta u umjetnosti, filozofiji, religiji, politici, znanosti, inženjerstvu, tehnologiji, industriji, zdravstvu, itd., te je negativnu kreativnost moguće doživjeti kao gotovo neizbježnu cijenu koju društvo plaća za dobiti noviteta i razvoj koji mu kreativnost omogućava. Unatoč mogućim negativnim posljedicama, većina europskih i sjevernoameričkih zemalja spremne su prihvatiti taj rizik tolerirajući određenu količinu devijantnosti u svrhu razvoja. Tiger i Fox (1971) ističu da društva generalno toleriraju radikalne političare, intelektualce koji nisu spremni na suradnju, kriminalce, religiozne fanatike, nekonvencionalne umjetnike, pjesnike vizionare, vojne genijalce, reformističke svećenike i revolucionarne filozofe iz jednostavnog razloga, dobit od njihovog inovativnog ponašanja vrijedna je mogućeg rizika. Rorty (1979) zaključuje da bi se bez kreativnosti društva prestala razvijati, te bi postala identične kopije jedna drugih.

Destruktivne i opasne komponente kreativnosti su osobne karakteristike koje pomažu stvaranju noviteta, ali mogu biti antisocijalne ili nanositi štetu subjektu, te kreativni procesi koji dovode do poteškoća kod prilagodbe normama socijalnog okruženja. Kada govorimo o produktima, pojedinci koji imaju dobre namjere mogu raditi na projektima koji imaju negativne ciljeve zbog prijevare, zasljepljenosti znatiželjom ili opsjednutosti željom da stvore nešto novo. Postoje i efikasni noviteti koji su stvoreni s ciljem efikasnijeg kršenja zakona, (Cropley, Cropley, 2011)

Iako ključno za osobni razvoj i individualizaciju, borba sa trenutnim stanjem ima negativnu stranu za pojedinca, koja uključuje frustraciju i unutrašnju patnju koja može odvesti osobu u tamnu stranu svijesti te dovesti do psihičkih problema. Kreativna ponašanja također mogu imati negativne posljedice za društvo, narušavajući stabilnost i red dovodeњem u pitanje uvriježena mišljenja i navike. Iako je preispitivanje potrebno zbog napretka i razvoja, može dovesti do otpora onih kojima trenutno stanje odgovara, te sukoba među generacijama.

Utvrđivanje zlonamjerne aktivnosti kao domene kreativnosti ima implikacije za širenje koncepcija teoretske strukture kreativnosti, te omogućava odgovarajuću prevenciju i mjere suzbijanja kriminalnih aktivnosti kreativnih počinitelja, (Cropley, Kaufman, White, Chiera, 2014).

LITERATURA:

1. Averill, J.R., Nunley, E.P. (2010): Neurosis: The Dark Side of Emotional Creativity. The Dark Side of Creativity (str.255-276), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
2. Cropley, A.J. (2010a): Creativity in the Classroom: The Dark Side. The Dark Side of Creativity (str.297-315), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
3. Cropley, A.J. (2010b): The Dark side of Creativity: What is it?. The Dark Side of Creativity (str.1-14), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
4. Cropley, A.J., Cropley, D.H. (2011): Creativity and Lawbreaking. Creativity Research Journal, 23:4, str.313-320
5. Cropley, A.J., Cropley, D.H. (2013): Creativity and Crime: a psychological analysis. Cambridge University Press, Cambridge
6. Cropley, D.H. (2010a): MalvolentInnovation:Opposing the Dark Side of Creativity. The Dark Side of Creativity (str.339-359), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
7. Cropley, D.H. (2010b): The Dark Side of Creativity: A Differentiated Model. The Dark Side of Creativity (str.360-374), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
8. Cropley, D.H. (2014): The Ethics of Creativity. Palgrave Macmillan UK
9. Cropley, D.H., Kaufman, J.C., Cropley, A.J. (2008): Understanding Malevolent Creativity
10. Cropley, D.H., Kaufman, J.C., White, A.E., Chiera, B.A. (2014): Layperson Perceptions of Malevolent Creativity: The Good, The Bad, and The Ambiguous. Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts, Vol 8(4), Nov 2014, 400-412
11. Eisenman, R. (2010): Creativity and Crime: How Criminals Use Creativity to Succeed. The Dark Side of Creativity (str.204-217), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
12. Gabora, L., Holmes, N. (2010): Dangling from a Tassel on the Fabric of Socially Constructed Reality: Reflections on the Creative Writing Process. The Dark Side of Creativity (str.277-296), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge

13. Gamman, L., Raein, M. (2010): Reviewing the Art of Crime: What, if Anything, Do Criminals and Artists/Designers Have in Common?. *The Dark Side of Creativity* (str.155-176), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
14. Gascon, L.D., Kaufman, J.C. (2010): Both Sides of the Coin? Personality, Deviance, and Creative Behavior. *The Dark Side of Creativity* (str.235-254), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
15. Goncalo, J.A., Vincent, L.C., Audia, P.G. (2010): Early Creativity as a Constraint on Future Achievement. *The Dark Side of Creativity* (str.114-133), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
16. Hari, A. (2010): A Systems Engineering Approach to Counterterrorism. *The Dark Side of Creativity* (str.329-338), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
17. Hecht, D.K. (2010): Imagining the Bomb: Robert Oppenheimer, Nuclear Weapons, and the Assimilation of Technological Innovation. *The Dark Side of Creativity* (str.72-90), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
18. Hilton, K. (2010): Boundless Creativity. *The Dark Side of Creativity* (str.134-154), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
19. James, K., Taylor, A. (2010): Positive Creativity and Negative Creativity. *The Dark Side of Creativity* (str.33-56), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
20. Jasper, J.M. (2010): The Innovation Dilemma: Some Risks of Creativity in Strategic Agency. *The Dark Side of Creativity* (str.91-113), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
21. Kaufman Singer, J. (2010): Creativity in Confinement. *The Dark Side of Creativity* (str.177-203), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
22. Runco, M.A. (2010): Creativity Has No Dark Side. *The Dark Side of Creativity* (str.15-32), Cropley, D.H., Cropley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
23. Runco, M.A., Pritzker, S.R. (1999): *Encyclopedia of Creativity*. Academic Press, London

24. Simonton, D.K. (2010): So You Want to Become a Creative Genius? You Must Be Crazy! The Dark Side of Creativity (str.218-234), Copley, D.H., Copley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
25. Singer, M., KovčoVukadin I., CajnerMraović, I. (2002): Kriminologija. Zagreb: Nakladnizavod Globus: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
26. Sternberg, R.J. (2010): The Dark Side of Creativity and How to Combat it. The Dark Side of Creativity (str.316-328), Copley, D.H., Copley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge
27. Wolf, B., Zuckerman, P., (2012): Deviant Heroes: Nonconformists as Agents of Justice and Social Change, Deviant Behaviour, 33:8, str.639-654
28. Zaitseva, M. (2010): Subjugating the Creative Mind: The Soviet Biological Weapons Program and the Role of the State. The Dark Side of Creativity (str.57-71), Copley, D.H., Copley, A.J., Kaufman, J.C., Runco, M.A. Cambridge University Press, Cambridge